

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Burjati, buddhismus a národní obrození

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Varvara Borisova
vedoucí práce: doc. PhDr. Zdeněk Pinc

Praha 2015

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 15. května 2015

.....
podpis

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala doc. PhDr. Zdeňku Pincovi za vedení mé bakalářské práce, jeho cenné návrhy a trpělivost. Mgr. Elišce Pincové děkuji za možnost konzultovat gramatickou správnost textu. Dále děkuji mé rodině za podporu a příležitost studovat na této univerzitě. Děkuji i svým šesti informátorům za čas a ochotu promluvit se mnou o jejich životech. Také bych ráda poděkovala rodinnému příteli Eduardu Nikolajevovi a mé školní učitelce Inze Gordiné za inspiraci a pomoc při hledání materiálů.

Obsah:

1. Úvod.....	1
2. Metodologie	
2.1. Strategie výzkumu.....	4
2.2. Profily informátorů.....	8
3. Burjati a buddhismus	
3.1. Vznik buddhismu na území Burjatska a jeho vývoj do 20. století.....	10
3.2. Buddhismus během sovětského období	
3.2.1. Politika proti náboženství na území Burjatska v dvacátých a třicátých letech 20. století.....	16
3.2.2. Druhá světová válka jako podnět k obnovení burjatského buddhismu.....	21
4. „Náboženská renesance“ a národní obrození v Burjatsku na hranici 20. a 21. století	
4.1. Začátek náboženské obnovy v Burjatsku.....	26
4.2. Role buddhismu v národním obrození Burjatů v devadesátých letech 20. století.....	29
4.3. Buddhismus a jeho význam v současném Burjatsku.....	34
5. Shrnutí.....	37
6. Závěr.....	39
6. Seznam pramenů a použité literatury.....	40
7. Přílohy	
7.1. Slovník použitých buddhistických termínů.....	42
7.2. Přepis rozhovorů.....	43

1. Úvod

Náboženství je základním aspektem lidstva. Odedávna hrálo důležitou roli v životě společnosti, plnilo funkci světonázoru a morálky a bylo tím, co lidi spojovalo, a zároveň i tím, co se stávalo příčinou jejich konfliktů. S náboženstvím je spojeno pojetí svobody vyznání neboli náboženské svobody, což je základní lidské právo, které spočívá v tom, že každý „má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství; toto právo zahrnuje v sobě i volnost změnit své náboženství nebo víru, jakož i svobodu projevat své náboženství nebo víru sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, vyučováním, prováděním náboženských úkonů, bohoslužbou a zachováváním obřadů.“¹ Jak je vidět v tomto článku, náboženská svoboda sestává ze dvou složek: svoboda mít své vnitřní přesvědčení či víru a svoboda jej projevat navenek. Avšak v dějinách lidstva bývala období, kdy toto základní právo bylo omezováno nebo vůbec odstraněno. A takovým obdobím byla epocha sovětské vlády dnešního Ruska.

I když Rusko bylo zemí, kde náboženství vždy mělo významné postavení, situace se změnila v roce 1922, kdy spojením Ruské sovětské federativní socialistické republiky (RSFSR), Ukrajinské SSR, Běloruské SSR a Zakavkazské SSR vznikl Svaz sovětských socialistických republik. Nezbytnou součástí ideologie komunistické strany, která se stala hlavní politickou silou ve státě, byl ateismus. Jedním ze zásadních cílů sovětské vlády proto bylo odstranění náboženství a výchování generací ateistů, kteří by usilovali o budování socialistického státu. V boji proti náboženství se používaly rozmanité taktiky, od pouhé propagandy po zabíjení předáků církví. Tisíce duchovních a laiků padly za oběti ateistické politiky komunistické strany, a proto sovětské období se pokládá za hroznou a krušnou etapu v dějinách církví.

Rusko je mnohonárodnostní stát, na jehož území žije kolem 180 národů, a proto se v Rusku vyznávají různá náboženství, z nichž hlavními a nejpočetnějšími jsou pravosláví, islám a buddhismus. Ateistická politika během sovětského období zasáhla všechny věřící nezávisle na jejich vyznání, ale náboženství se bez ohledu na pokus vlády SSSR jej zničit a odstranit z vědomí lidí dokázalo zachovat, obrodit se a nadále hrát významnou roli v životě státu a společnosti.

Vyrostla jsem v republice Burjatsko v Sibiřském federálním okruhu Ruské federace. Jedinečnost Burjatska spočívá v tom, že tady lze najít představitele téměř všech světových konfesí, z nichž tradičními pro tento region jsou pravosláví, šamanismus, buddhismus a církev starověrců. Katolicismus, protestantismus, islám a judaismus se do území republiky rozšířily

---

¹ Článek 18. Všeobecná deklarace lidských práv, 1948

Zdroj: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf> [citováno 20. 04. 2015]

poměrně nedávno – v 19. století². Burjatsko se považuje za centrum ruského buddhismu. Vzhledem k tomu je jasné, že v daném regionu je buddhismus neoddělitelným prvkem místní kultury. Zkoumání jeho dějin a tradic se věnuje velký počet vědců nejen z Burjatska, ale i z Ruska a celého světa. V České republice se tématu buddhismu věnoval Luboš Bělka, jehož kniha „Tibetský buddhismus v Burjatsku“ pojednává o historii a současném stavu burjatské buddhistické církve (Bělka, 2001). Avšak dokázala jsem najít jen málo publikací týkajících se buddhismu v sovětské době. Především to byla kniha C. P. Vančikové a D. G. Čimitdoržinové pod názvem „Istorija buddizma v Burjatii: 1945 – 2000 gg.“ (2006), která se většinou zaměřuje na politický aspekt náboženství v SSSR a představuje detailní popis sovětské politiky proti buddhismu, ale o životě společnosti a věřících pojednává jen okrajově. Volba tématu bakalářské práce a strategie výzkumu byla ovlivněna právě tímto nedostatkem informací: rozhodla jsem se využít toho, že zatím ještě máme možnost dozvědět se o životě v Sovětském svazu „z první ruky“ – od osob, které zažily tuto rozporuplnou epochu. I když určitá část vzpomínek informátorů souzněla s obsahem prozkoumané literatury, podařilo se mi získat několik příběhů, které značně rozšířily dosavadní znalosti o mém tématu.

Ve své práci se pokusím vytvořit celkový pohled na postavení buddhistické církve a život věřících v době SSSR a role buddhismu v burjatském národním obrození, které začalo po rozpadu Sovětského svazu v roce 1991. Mým záměrem je pochopit, jakým způsobem buddhismus dokázal přežít v podmínkách ateistické politiky, a hlavně pomocí rozhovorů s informátory zjistit, jak se věřící vyrovnávali s omezením náboženské svobody, které bylo výsledkem činnosti komunistické strany. Také se soustředím na proces obnovení buddhismu po zániku SSSR a jeho místo v národním obrození v devadesátých letech 20. století.

Většina publikací o buddhismu vznikla po rozpadu Sovětského svazu nebo krátce před ním, kdy náboženství přestalo být zakázaným tématem. Buddhismus jako důležitá součást burjatské kultury se dostal do středu pozornosti vědců, kteří se zabývali jeho historií, filosofií, místem v systému národní kultury a vlivem na společnost. Provedla jsem důkladnou rešerši dostupné ruské odborné literatury o buddhismu a zvolila jsem několik prací, které se vztahují k mému problému. Kniha „Lamaizm v Burjatii XVIII – načala XX v.“ (Galdanova – Gerasimova – Dašijev, 1983) pojednává o buddhismu v období carské vlády. Ve sbornících „Burjatskij buddizm: istorija i ideologija“ (1997) a „Buddizm v Burjatii: istoki, istorija, sovremennost“ (2002) jsem našla několik statí o postoji k buddhismu v sovětském období a náboženské

---

² Batorova, E. B. Achmadulina S. Z. Netradicionnyje religii v Burjatii (1990-e – 2000-e gody). Ulan-Ude : Izd-vo BGSHA im. V. R. Filippova, 2010. s. 65 – 66.

obnově. Náboženské obnově a místu buddhismu v současném Burjatsku se také věnuje většina článků ve sborníku „Buddizim v občestvenno-političeských processach Burjatii a stran Central’noj Asii“ (2012). Další kniha „Mir buddijskoj kultury“ (2011) obsahuje pojednání o vlivu buddhistických tradic a hodnot na různé oblasti společenského života. Z těchto sborníků jsem vybrala ty práce, které patří do oblasti mého tématu. Klíčovými zdroji při zkoumání národního obrození byly knihy doktora historických věd V. A. Chamutajeva, který se již dlouho zabývá otázkou burjatského národního hnutí. Měla jsem příležitost v rámci analýzy burjatského národního obrození obrátit se ke knize Miroslava Hrocha „V národním zájmu“, kterou jsem četla ke zkoušce Evropské dějiny v kontextech. K mé velké lítosti některé knihy, které bych ráda použila při napsání této práce, nejsou dostupné online či v elektronické podobě, ale doufám, že dostupné zdroje byly dostačující pro kvalitní zpracování tématu.

Převážně se budu věnovat sovětské a postsovětské době, na začátku však považuji za nezbytné krátce načrtnout dějiny buddhismu od jeho vzniku na území dnešního Burjatska až po zrod Sovětského svazu. Poněvadž některé použité termíny a názvy jsou odlehlé od zdejších vědomostí, pro snazší a lepší pochopení textu je na konci uveden slovník buddhistických termínů, které se v práci vyskytují.

2. Metodologie

2.1. Strategie výzkumu

Ve své bakalářské práci jsem na doporučení doc. PhDr. Zdeňka Pince plánovala použít metodu orální historie, která se opírá o nahrávání rozhovorů s osobami (informátory), jež byly svědky nebo účastníky zkoumané události³. Tak se vytváří zcela nový pramen, který obsahuje vyprávění informátorů o jejich vlastních prožitcích, názorech a zkušenostech, což obohacuje a rozšiřuje badatelovo poznání. Rozhovor v orální historii je interakcí mezi informátorem a tazatelem, jenž je dobře připraven a má o zkoumaném problému určité znalosti. Avšak na důkladné orálně-historické zkoumání je zapotřebí delšího časového období, které jsem neměla, a proto tato práce má spíše charakter etnologického kvalitativního výzkumu s použitím techniky rozhovorů. Tyto rozhovory byly posléze v průběhu zkoumání přepsány, okódovány a analyzovány⁴.

Moje volba dané strategie byla mj. podmíněna určitými okolnostmi: poté, co jsem prozkoumala odbornou literaturu, která se týká mého problému, zjistila jsem, že zatímco existuje poměrně mnoho publikací o vztazích ruské pravoslavné církve se sovětskou vládou, o postavení buddhismu v SSSR je napsáno mnohem méně a většinou jsou to práce místních autorů. Kromě toho, jejich slabinou je to, že zatímco se zabývají politickou a ekonomickou rovinami problému, procesům, které se odehrávaly ve společnosti, se věnují jen povrchně. Vzhledem k této skutečnosti jsem se rozhodla, že uskutečním rozhovory s několika lidmi, kteří zažili tu dobu, a s jejich pomocí se pokusím získat nové informace o vztahu sovětské vlády k buddhismu a o procesu „náboženské renesance“. Velký přínos použití rozhovorů shledávám také v tom, že kromě pouhých faktografických údajů umožňuje získat poznatky o každodenním životě jednotlivých osob a jejich rodin, což považuji za nezbytné k pochopení situace, v níž se ocitl buddhismus v období Sovětského svazu. Každá změna ve sféře politiky náboženské svobody na úrovni státu se především odrážela na životě jednotlivého věřícího a jeho okolí. Rozhovory se svědky zkoumaných událostí, kteří byli právě takovými věřícími, reflektují tzv. „malé dějiny“⁵ a přinášejí nový pohled na věci, který by byl bez jejich vzpomínek omezený a neúplný.

---

³ Hendl, Jan. Kvalitativní výzkum : základní teorie, metody a aplikace. Vyd. 2., aktualizované. Praha : Portál, 2008. s. 137

⁴ Vaněk, Miroslav. Třetí strana trojúhelníku : teorie a praxe orální historie / Miroslav Vaněk a Pavel Mücke. 1. vyd. Praha : Fakulta humanitních studií UK v Praze : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR , 2011. s. 9

⁵ Tamtéž, s. 14

Jedním ze zdrojů, na němž je založena daná práce, je paměť informátorů, která ovšem je selektivní a subjektivní a zajisté není stoprocentní. Z toho plyne, že nelze zkoumat, jak to ve skutečnosti bylo, ale to, jak lidé interpretují událost z hlediska současnosti a jaký jí dávají význam. Tuto skutečnost však nepovažuji za závažné omezení, nýbrž za další výhodu dané metody: „*Důležité nejsou otázky týkající se faktů, týkající se dat, ale otázky zabývající se tím, jak lidé žijí v dějinách, jak lidé svoji minulost vytvářejí. Fascinuje mě, jak lidé vytvářejí příběhy, jak se formulují.*“⁶

2.1.1. Výběr vzorku a prostředí výzkumu

Problém náboženské svobody během sovětské doby a proces náboženského obrození v devadesátých letech 20. století zkoumám na příkladu burjatského buddhismu, a proto jsem považovala za důležité, aby informátoři byli buddhisté, kteří zažili období SSSR a byli svědky jeho rozpadu a začátku „náboženské renesance“. Věkové rozmezí informátorů je od 55 let a starší, což předpokládá, že v době zániku Sovětského svazu jim bylo nejméně 31 let. Avšak se mezi informátory vyskytuje jedna výjimka. Pro lepší pochopení tématu jsem se rozhodla, že se pokusím zorganizovat rozhovor s buddhistickým duchovním. Bylo to docela složité, ale podařilo se mi díky mému informátorovi kontaktovat lámu z jedné náboženské organizace, který dal souhlas k interview. Je poměrně mladý; bylo mu 20 – 25, když se zhroutil komunistický režim. Výzkum se uskutečnil na území Burjatska v srpnu 2014.

Pro výběr vzorku jsem zvolila metodu nabalování („sněhové koule“), která spočívá v tom, že původní informátor nás vede k dalším; volba případů tedy proběhla na základě doporučení již zkoumaných osob⁷. Vzorek získaný metodou „sněhové koule“ je homogenní. Podrobnější profily informátorů jsou obsaženy v kapitole „Profily informátorů“. Vzhledem k použití techniky semistrukturovaného rozhovoru, která je časově náročná, a omezenosti času pro terénní výzkum, který byl dán mým krátkým pobytem v Burjatsku, je počet informátorů stanoven na šest. Doufám, že takový počet informátorů je postačující pro dosažení výzkumného cíle a vytvoření celistvého pohledu na zkoumaný problém.

2.1.2. Techniky sběru dat

V předcházející kapitole jsem se zmínila, že výzkum byl časově omezen, a tato okolnost, bohužel, ovlivnila jeho strukturu a průběh. Z tohoto důvodu použila techniku semistrukturovaného rozhovoru (jinak též polostrukturovaný rozhovor či rozhovor pomocí

---

⁶ Tamtéž, s. 19

⁷ Hendl, Jan. Kvalitativní výzkum : základní teorie, metody a aplikace. Vyd. 2., aktualizované. Praha : Portál, 2008. s. 152

návodu), který na rozdíl od narativního interview nesleduje celoživotní dráhu informátoru, nýbrž se zaměřuje na určitou historickou událost, jejímž svědkem dotazovaný byl. S každým informátorem jsem byla předem domluvena na setkání, při němž se rozhovor uskutečnil. Forma semistrukturovaného rozhovoru předpokládá seznam předem připravených tematických okruhů či otázek, na něž se výzkumník během rozhovoru bude ptát. Díky takovému návodu získá informace o tématech, která jsou pro něj zajímavá. Na pořadí otázek zcela nezáleží; výzkumník navíc má možnost měnit jejich formulaci podle situace, improvizovat a jít do hloubky. Informátor tedy není ohraničen přesně formulovanými otázkami, reaguje zcela volně a má prostor pro vlastní vyjádření⁸, avšak když se odchýlí od tématu, výzkumník pomocí otázky dokáže udržet zaměření rozhovoru. Tímto způsobem lze získat co nejvíce relevantních informací za omezenou dobu výzkumu.

V rámci zvoleného tématu jsem připravila několik širších otázek vztahujících se k určitým tematickým okruhům, které jsem chtěla ve své práci osvětlit:

Jak byste popsal(a) postavení buddhismu na území Burjatska během sovětského období na příkladu Vás a Vaši rodiny?

Jak se změnil život buddhistických duchovních (lámů) s příchodem komunistické strany k moci?

Jakým byl v té době náboženský život věřících? (případně jsem tuto otázku zpřesňovala a definovala jsem, co míním pojmem „náboženský život“: slavení náboženských svátků, konání veřejných bohoslužeb, návštěva dacanů⁹ atd.)

Co se změnilo po rozpadu SSSR?

Jak probíhala „náboženská renesance“ v devadesátých letech 20. století?

Jakou roli hrál národ v procesu obrození buddhismu?

Jaké je podle Vašeho názoru postavení buddhismu v současném Burjatsku a jaký má vliv na společnost?

Formulaci těchto základních otázek jsem upravovala podle situace, zachovávala jsem však jejich jádro. Počet položených otázek se také měnil kvůli tomu, že někteří informátoři odpověď na jednu otázku zahrnovali do odpovědí na otázku jinou (například, na otázku o životě duchovních někdo odpovídal v rámci otázky o celkovém postavení buddhismu). Během rozhovorů někdy vznikaly zcela nové otázky, jejichž cílem bylo upřesnit odpověď informátora.

---

⁸ Markéta Vaňková, prezentace Verbální techniky dotazování, E-kurz *Úvod do společenskovedních metod*, FHS UK, 2009/2012 (dostupné na adrese <http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614>) [citováno 12. 04. 2014]

⁹ Viz slovník

2.1.3. Analytické postupy

Na začátku fáze analýzy jsem vytvořila doslovnou transkripci jednotlivých rozhovorů v ruštině. Z nich použité citace jsou však v textu práce přeloženy do češtiny a uvedeny v redigované verzi.

Jako analytickou metodu jsem použila metodu otevřeného kódování. Kódování předchází segmentace, během které se text rozhovoru dělí na významové jednotky, totiž jednotlivé části textu, v nichž se jedná o jedno téma. Zvolená forma semistrukturovaného rozhovoru má určitou výhodu v tom, že ulehčuje segmentaci a zároveň i kódování textu. Otevřené kódování předpokládá, že kódy nejsou předem dané, nýbrž se induktivně vytvářejí v průběhu analýzy, což je charakteristické pro kvalitativní badání. Při analýze jsem pracovala s dvěma typy kódů: popisnými, které reflektují to, o čem se explicitně mluví v daném segmentu, a interpretativními, jež se zaměřují na implicitní význam vyprávění. Kódování následuje poznámkování, které zahrnuje komentování vytvořených kódů a předběžnou interpretaci získaných dat.

2.1.4. Hodnocení kvality výzkumu

Strategii výzkumu, kterou jsem použila při napsání této práce, lze definovat takto: „Kvalitativní výzkum je nenumerické šetření a interpretace sociální reality. Cílem je tu odkrýt význam podkládaný sdělovaným informacím.“¹⁰ Oproti kvantitativním metodám je méně standardizovaná, a proto prokazuje nižší reliabilitu, ale vyšší validitu. Vzhledem k tomu, že se kvalitativní badání zaměřuje na nižší počet jedinců, o kterých se snaží získat maximum informací, generalizace výzkumu na populaci je téměř nemožná¹¹.

Existují určitá nebezpečí, která ohrožují kvalitu mého výzkumu. Lincolnová a Guba je rozdělují do tří kategorií: reaktivita, zkreslení ze strany zkoumané osoby a zkreslení ze strany výzkumníka¹². Pojem reaktivita se označuje vliv přítomnosti výzkumníka na zkoumaný jev; v konkrétním případě je to chování informátora, které on může změnit kvůli tomu, že je zkoumán. Zkreslení ze strany informátora se projevuje v podobě zatajování či zkreslení informací. Abych se vyhnula těmto nebezpečím, snažila jsem se především se svými informátory navázat vztah důvěry, aby naše interakce probíhala přirozeně a nebyla zatížena pocitem

---

¹⁰ Dismán, Miroslav. Jak se vyrábí sociologická znalost : příručka pro uživatele. 3. vyd. Praha : Karolinum, 2000. s. 285

¹¹ Tamtéž, s. 286 – 287

¹² Hendl, Jan. Kvalitativní výzkum : základní teorie, metody a aplikace. Vyd. 2., aktualizované. Praha : Portál, 2008. s. 146

nepohodlnosti. Velký význam jsem přikládala principu sebe-reflexivity, který spočívá v tom, že výzkumník si musí pořad vyjasňovat, jestli informátorovi správně rozumí.

Zkreslení ze strany výzkumníka představuje to, co můžu zahrnout do výzkumu v podobě svých subjektivních teorií a předsudků. Je třeba přiznat, že pro mě bylo poměrně těžké vystupovat v roli nestranného pozorovatele, protože pocházím z Burjatska a vyznávám buddhismus, který je součástí mé mateřské kultury. Existovalo určité riziko, že nebudu schopna objektivní a nezaujaté interpretace, a proto jsem se potřebovala oprostít od osobních pocitů a předsudečného pojmání. Doufám, že se mi to podařilo a jsem připravena představit kvalitní a objektivní výzkum.

2.1.5. Etika výzkumu

Důležitým aspektem společenskovedního badání je etika, a proto během celého výzkumu je nutné dodržovat etické zásady. Informátor vystupuje jako „dárce životního příběhu“, v daném případě jeho určitých částí týkajících se mého tématu, čehož si je třeba vážit¹³. Badatel je povinen obeznámit informátora s účely, cíli a průběhem kvalitativního zkoumání a získat od něj informovaný souhlas (případně uzavřít s informátorem smlouvu), který pojednává o podmínkách sběru, zpracování, zveřejnění a archivace dat. Pokud se informátor se vším souhlasí, dobrovolně se zúčastní výzkumu, avšak má právo kdykoli ukončit svou účast. Pro svůj výzkum jsem získala písemné informované souhlasy od informátorů, v nichž jsem se kromě základních údajů o účelech a postupu výzkumu zmínila o anonymitě rozhovorů.

Zpracování mé bakalářské práce bylo spojeno s určitými potížemi, které jsem měla vyřešit během výzkumu. Poněvadž zkoumám náboženskou svobodu a náboženský život, což je velice citlivé téma, rozhodla jsem se, že rozhovory budou anonymní a identita informátorů nebude nikomu odhalena. Dané rozhodnutí nepovažuji za škodlivé pro kvalitu výzkumu. Věřím, že jsem jednala správně.

2.2. Profily informátorů

Výzkumu se zúčastnilo šest lidí, z nich dvě ženy a čtyři muži. S ohledem na anonymitu výzkumu jsem pro pojmenování informátorů použila písmena. Všichni se narodili v Burjatsku v sovětském období, zažili rozpad SSSR, současně trvale bydlí v hlavním městě Ulan-Ude a sami sebe považují za buddhisty.

Informátor J je doktor filosofie, profesor, pracuje ve vědeckém středisku. Přímo se zúčastnil procesu obrození buddhismu. Informátor T je kandidát historických věd, vyučuje na

---

¹³ Vaněk, Miroslav. Naslouchat hlasům paměti : teoretické a praktické aspekty orální historie / Miroslav Vaněk, Pavel Mücke, Hana Pelikánová. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. s. 153

státní univerzitě. Informátorka A také je kandidátka historických věd a vyučuje na státní univerzitě. Informátor B je v současné době v důchodu, v minulosti působil jako profesor na státní univerzitě. Informátorka D je také v důchodu, v minulosti vyučovala na státní univerzitě. Informátor R je láma, působí v jednom z buddhistických center Ulan-Ude. Od ostatních informátorů se liší věkem. Aktivně se zapojil do „náboženské renesance“ v devadesátých letech.

3. Burjati a buddhismus

3.1. Vznik buddhismu na území Burjatska a jeho vývoj do 20. století

Buddhismus je jedním z nejstarších světových náboženství, které vzniklo kolem 6. století před naším letopočtem v Indii. Za zakladatele buddhismu se považuje Gautama Buddha (jméno Buddha znamená osvícený, probuzený). V 3. – 1. století před naším letopočtem buddhismus přes Afghánistán proniká do Střední Asie a v 1. století před naším letopočtem se učení Buddha šíří po Číně. Kočovníci Centrální Asie – Siungnuové – se dozvěděli o buddhismu v 2. – 1. století před naším letopočtem prostřednictvím politických a ekonomických vztahů se státy, na jejichž území se buddhismus už pevně usadil.

Dějiny a kultura burjatského národa se během několika století vyvíjely spolu s dějinami Mongolů a jsou nezbytnou částí mongolské kultury. Kvůli tomu, že se burjatské kmeny vztahovaly k mongolskému světu a v období středověku byly součástí jednotného mongolského státu, vznik a rozšíření buddhismu na území Burjatska těsně souvisí s podobnými procesy v jiných regionech mongolského světa. Pozoruhodné je to, že náboženský systém Mongolů měl hodně společného s náboženstvím Burjatů, například šamanismus, který dost dlouho převládal mezi Burjaty, se podobal mongolskému šamanismu. Totéž by se dalo říci o buddhismu. Avšak je třeba zmínit se o tom, že buddhismus, než se rozšířil do území Burjatska, prošel změnami a přizpůsobil se ke kulturním zvláštnostem a tradičním národním náboženstvím příbuzných národů.

Buddhismus se dělí na několik směrů¹⁴, z nichž nejznámější jsou mahájána, hínajána a vadžrajána¹⁵. Burjatskou a mongolskou kulturu nejvíce ovlivnila mahájána (tzv. „Velký vůz“), přesněji řečeno jedna ze škol buddhismu mahájány, která se nazývá gelugpa (v překladu „Škola vzorné ctnosti“). Tato škola, jež byla založena v 14. století, má zvláštní postavení v kulturních a náboženských dějinách národů Centrální Asie (Mongolsko, Burjatsko, Tuva, Tibet), a proto zakladatel gelugpy, slavný tibetský reformátor Congkhapa (známý též jako Dže Rinpoče), byl těmito národy považován za Buddhu a měl stejné postavení jako zakladatel celé buddhistické tradice.

Congkhapa¹⁶ (1357-1419) je známý díky reformám, které umožnily buddhismu dosáhnout vyšší úrovně rozvoje. Hlavním cílem Congkhapy bylo „očistění“ tibetského buddhismu. Znepokojovalo ho porušení mnišské disciplíny a chybné vykládání buddhistických

---

¹⁴ Zdroj: <http://vbuddisme.ru/wiki/>

¹⁵ Viz slovník

¹⁶ Abajeva, L. L. Žukovskaja, N. L. Burjati. Moskva : Nauka, 2004. s. 397.

tradic. Ve svém učení dokázal dát dohromady to nejlepší, co v té době měly filosofické školy indického buddhismu. Zdůrazňoval přísné dodržování mnišských pravidel, důkladnou znalost nauk a důležitost mravního chování. Congkhapa zavedl nošení žlutých miter, jež byly symbolem obnovení přísných morálních norem převládajících v raném buddhismu. Kvůli těmto mitrám gelugpu někdy nazývají Žlutou školou nebo Školou žlutých čepic¹⁷.

Gelugpa se stala převládající buddhistickou školou v Centrální Asii (včetně Burjatska) díky podpoře mongolských chánů. Ve druhé polovině 16. století nejznámější a nejvlivnější panovníci Mongolska přijali buddhismus školy gelugpa a začali jej šířit mezi svými poddanými. V sedmdesátých letech 16. století mongolský vládce Altan-chán dobyl Tibet a v roce 1576 se konal sejm všech mongolských kmenů, jehož se také zúčastnil vysoce postavený láma Sönam Gjamccha¹⁸. Altan-chán mu udělil titul „dalajláma“¹⁹, což znamenalo, že se od této doby bude považovat za duchovního a politického vůdce Tibetu. Dalším důležitým výsledkem tohoto sejmu bylo to, že se buddhismus školy gelugpa stal oficiálním náboženstvím všech Mongolů²⁰. Buddhismus měl velký vliv na politický život Mongolska. Vnitřní politika Altan-chána se zaměřovala na formování jednotného státu, ale překážel mu v tom kočovný život Mongolů. Vládce se staral o to, aby se uskutečnil přechod od kočovného způsobu života k usedlému, a proto zakládal města, která se stávala centry řemesla a zemědělství. Zároveň vznikla potřeba společné ideologie, která dokáže sjednotit stát. A proto Altan-chán začíná podporovat buddhismus. Buddhistické ideje jednoty, harmonie a nenásilí odpovídaly cílům Altan-chána, kromě toho buddhismus byl nástrojem k navázání politických vztahů s Čínou, kde buddhistická tradice byla velice populární.

Buddhovo učení se šířilo za hranicemi Indie, kde původně vzniklo, a na každém novém území se utvářelo v souladu s lokálními etnickými a sociálními podmínkami. Buddhismus jakožto světové náboženství měl velký počet přívrženců, které získal díky otevřenosti svého systému, jenž se snadno přizpůsoboval místním kultům a představám. Kvůli této zvláštnosti buddhistická kultura v jakémkoli etnickém prostředí přijímá formu národního buddhismu a tak vzniká další národní variace světového náboženství. Rozdíly mezi těmito variacemi se netýkají věrouky,

---

¹⁷ Větlužskaja, L. L. Rol' buddizma Vadžrajany v social'noj žizni Burjat. In: Jangutov, L.E. *Buddizm v obščestvenno-političeských processach Burjatii i stran Central'noj Azii*. Ulan-Ude : Izdatel'stvo Burjatskogo gosudarstvennogo universiteta, 2012. s. 98.

¹⁸ Jangutov, L. E. Buddizm v obščestvennych i političeských processach Mongolii i Burjatii. In: Jangutov, L.E. *Buddizm v obščestvenno-političeských processach Burjatii i stran Central'noj Azii*. Ulan-Ude : Izdatel'stvo Burjatskogo gosudarstvennogo universiteta, 2012. s. 23.

¹⁹ Viz slovník

²⁰ Větlužskaja, L. L. Rol' buddizma Vadžrajany v social'noj žizni Burjat. In: Jangutov, L. E. *Buddizm v obščestvenno-političeských processach Burjatii i stran Central'noj Azii*. Ulan-Ude : Izdatel'stvo Burjatskogo gosudarstvennogo universiteta, 2012. s. 99.

nýbrž obřadů a kultů. Buddhismus byl nejen náboženstvím, ale součástí životů jeho přívrženců, a proto buddhistický obřadový systém se skládal z velkého množství rituálů, z nichž každý byl vhodný k určité etapě životního cyklu (narození, sňatek, smrt, život po smrti atd.). Celistvý náboženský systém, který je charakteristický pro Burjatsko a který se dnes často nazývá „burjatskou formou buddhismu“, je výsledkem interakce a asimilace s předchozími náboženstvími, především se šamanismem. Šamanské kultury předků a přírody se staly nezbytnou a důležitou složkou burjatského národního buddhismu. Božstva, která uctívali šamani, se zapojila do buddhistického panteonu a dostala lámaistická jména. Právě tento synkretismus odlišuje burjatský buddhismus od ostatních buddhistických tradic. Důležitou roli v procesu šíření buddhismu mezi Burjaty sehrálo osvojení mongolského a tibetského písennictví a rozvoj znalosti čtení a psaní. Mezi aktivní šířitele buddhismu patřily také mongolské rody, které se v 17. století přestěhovaly do Zabajkalska.

Důkazem toho, že již v 17. století buddhismus existoval na území Burjatska, jsou zápisky kozáka Moskvitina, který v roce 1646 navštívil typický plstěvý přenosný dugan²¹. Postupně takové dugany zmizely a místo nich vznikly dřevěné a kamenné chrámy; pak se začaly stavět celé klášterní komplexy - dacany, v jejichž areálech kromě prostorů pro modlení byly postaveny obytné prostory pro lámy, školy a kulturní a administrativní střediska. V Burjatsku do Říjnové revoluce roku 1917 existovalo přibližně 40 takových dacanů²². Při nich se otevíraly kurzy filosofie, logiky, astrologie a medicíny; publikovaly se náboženské, vědecké a umělecké knihy; existovaly dílny, v nichž pracovali malíři, řezbáři a sochaři. Tak buddhistické kláštery fakticky byly hlavními duchovními a kulturními centry tradiční burjatské společnosti, které měly velký vliv na všechny sféry života Burjatů²³.

Proces zapojení Burjatska do ruského impéria dodnes zůstává rozporuplným tématem dějin ruského státu. Mezi historiky se vyskytují dva názory na daný proces. Jedni z nich tvrdí, že burjatský národ byl násilně donucen k spolupráci, zatímco druzí trvají na tom, že Burjati sami měli zájem o navázání vztahů s Rusy kvůli obchodu. V každém případě se na území Burjatska od poloviny 17. století objevovaly vesnice a pohraniční opevnění, které umožnily ruské vládě kontrolovat větší část regionu.

Nutnou podmínkou přijetí Burjaty ruského poddanství byl kladný a zdvořilý postoj ze strany Rusů k jejich náboženství. V roce 1689 Burjati uzavřeli s velvyslancem F. A. Golovinem

---

²¹ Viz slovník

²² Abajeva, L. L. Žukovskaja, N. L. Burjati. Moskva : Nauka, 2004. s. 401

²³ Tamtéž, s. 402

dohodu o zapojení Burjatska do soustavy ruského impéria. Rusové slíbili neporušovat svobodu vyznání a nekřtít své nové poddané násilně a bez jejich souhlasu. Během první vlny kolonizace Zabajkalska Rusové byli nuceni dodržovat dohodu a počítat s tradicemi, obyčejí a náboženstvím Burjatů. Buddhismus se šířil dál, rostl počet dacanů a zvětšovalo se buddhistické duchovenstvo. V první polovině 18. století se však ruská vláda pokusila omezit náboženské vztahy Burjatů s Mongoly a Tibeťany, začala bránit příjezdu lámů ze zahraničí a nepovolovala burjatské mládeži odjíždět do náboženských centrů Mongolska a Tibetu. Tyto pokusy oslabit vliv buddhismu na burjatskou společnost a omezit vztahy se zahraničním buddhistickým duchovenstvem nebyly úspěšné. Mezi věřícími se stávalo populárním putování do Mongolska a Tibetu a účast na velkých náboženských svátcích. Mladí Burjati pravidelně odjížděli na studijní pobyty v mongolských a tibetských kláštorech²⁴.

Na konci sedmnáctého a začátku osmnáctého století se buddhismus šíří po území celého východního zabajkalského Burjatska. V roce 1727 se stanoví hranice mezi Ruskem a čchingskou Čínou²⁵. V té době začíná proces formování burjatského národa jako samostatného etnika. Tohoto procesu se také zúčastnily jednotlivé etnické skupiny, které předtím byly součástí mongolského národa. Po stanovení hranice se oddělily od svých krajanů a zůstaly v Zabajkalsku. Tato událost roku 1727 je významná kvůli tomu, že umožnila buddhismu utvářet se v rámci celistvého samostatného národa. Dříve jsme již mluvili o tom, že jednou z podmínek zapojení Burjatska do impéria byl zdvořilý postoj ke kulturním zvláštnostem regionu, ale po roce 1727 začal proces částečné rusifikace. Součástí tohoto procesu byl křest Burjatů při přijetí do armády. Křest probíhal násilně a bez jejich souhlasu. Natsagdorj popisuje případ burjatského uprchlíka Žamtso z roku 1777: „Nás, 120 chlapců, s eskortou přivezli k tomuto břehu jezera Bajkal. Když jsme tam byli, přijel ruský archijerej a [...] ponořil nás do jezera Bajkal. Dali nám na krk železo pod názvem „kříž“ a začali jsme čekat na expedici do Irkutsku“. Právě tato událost se stala důvodem, proč uprchl do Číny²⁶. V té době Burjati potřebovali představu, která by byla jednotící pro celý burjatský národ a sloužila k obraně proti asimilaci s ruským obyvatelstvem.

A takovou představou se stal buddhismus. Násilná rusifikace byla silným podnětem k jeho šíření a upevnění. Později tomuto procesu začala napomáhat ruská vláda, která zhodnotila svůj postoj k náboženství Burjatů. Ruští politici chápali, že prostřednictvím

---

²⁴ Čimitdoržijev, Š. B. Načalo rasprostraneniya buddizma v Burjatii. In: Jangutov, L.E. *Burjatskij buddizm: istorija i ideologija*. Ulan-Ude : Nakladatelství BNC SO RAN, 1997. s. 21 – 23.

²⁵ Čína v době vlády mandžuské dynastie Čching (1644 – 1911)

²⁶ Natsagdorj, Tsongool B. Buddijskij faktor v obščemongolskoj identičnosti rossijskich burjat v XVIII věkě. In: Morhojeva a kol. *Pograničje kultur – kultury pograničja*. Varšava : Artes Liberales, 2012. s. 98

buddhismu mohou upevnit své pozice v Zabajkalsku a navázat diplomatické vztahy s Čínou, která byla „patronkou“ buddhistů žijících na území Ruska. Zabajkalsko, i když se nacházelo daleko od centru státu, mělo velký význam pro ekonomiku impéria, protože tento kraj ležel na hranici a tady se uskutečňoval veškerý obchod se státy Východu. Vláda používala buddhismus jako politický nástroj, a proto podporovala jeho rozvoj.

Buddhistické vyznání se podle obecně přijatého názoru stal v Rusku oficiálním náboženstvím v roce 1741, když ruská panovnice Alžběta I. Petrovna vydala výnos o kodifikaci právního statusu „lamaistického náboženství“. 11 dacanů, v nichž pracovalo 150 lámů, získaly oficiální status²⁷. Dle tohoto výnosu vláda oficiálně povolovala buddhistickým mnichům provádět duchovní kázání mezi Burjaty a jiné náboženské události, zbavovala je jakýchkoli povinností a daně. Hlavní láma největšího a nejstaršího burjatského Congolského dacanu Damba-Darža Zajajev v roce 1764 byl jmenován jako vrchní láma Burjatů Zabajkalska a dostal titul bandido chambolama²⁸. Zavedení vlastní instituce bandido chambolamů upevnilo autokefální status buddhistické církve v Burjatsku a znamenalo její administrativní nezávislost od Tibetu a Mongolska; tak se začala formovat samostatná buddhistická církevní organizace v Burjatsku. Titul bandido chambolamy později potvrdila také Kateřina II. Veliká²⁹. Svě poděkování Alžbětě Petrovně a Kateřině II. burjatští buddhisté vyjádřili tak, že je prohlásili zosobněními bódhisattvy Bílé Táry, která je symbolem ženského soucítění. Díky reformě rostla autorita lámů a jejich žáků - chuvaraků, stavěly se nové dacany. Při dacanech se tiskly knihy nejen náboženského, ale i světského charakteru. Otevíraly se školy, které sehrály velkou roli v procesu vzdělávání burjatského národa. Zvětšoval se počet lidí, kteří se zabývali astrologií, filosofií a medicínou, většinou to byli lamové a chuvaraci. Představitelé duchovního stavu, mezi něž patřili nejvzdělanější členové burjatské společnosti, především byli šířitelé osvěty, protože předávali své vědomosti a znalosti národu. Je známo, že se na nich obraceli vědci z Ruska a celé Evropy, například, mongolista z Petrohradské univerzity profesor A. M. Pozdnějev požádal lámy Gusinoozjorského dacanu, aby mu pomohli přeložit známý medicínský traktát; lámové za pomoc dostali od vlády zlaté a stříbrné medaile.

Na konci 19. století buddhismus začíná aktivně pronikat do západní (předbajkalské) části Burjatska, avšak tam narazí na odpor ze strany šamanů a členů pravoslavného duchovenstva, kteří byli proti tomu, aby se šířila sféra vlivu buddhistického učení. Na začátku 20. století

---

²⁷ Galdanova, G. R. Gerasimova, K. M. Dašijev, D.B. a kol. Lamaizm v Burjatii XVIII – načala XX věka. Novosibirsk : Nauka, 1983. s. 18

²⁸ Viz slovník

²⁹ Abajeva, L. L. Žukovskaja, N. L. Burjati. Moskva : Nauka, 2004. s. 402

buddhismus proniká i do západní části Ruského impéria, obzvláště populárním se stává v kruhu ruské inteligence. Převratnou událostí, která přispěla k šíření buddhismu v Rusku, byla stavba daganu v Petrohradě v letech 1909 – 1915. Této stavby se zúčastnili ruští, burjatští a kalmyčtí buddhisté, kterým také pomáhalo tibetské duchovenstvo.

V Burjatsku na hranici 19. a 20. století přívrženci buddhismu a členové buddhistického duchovenstva založili hnutí obnovení (rusky „*obnovlenčestvo*“) buddhistické církve, jehož účelem bylo modernizovat církevní uspořádání a ritus v souladu s měnícími se podmínkami a rozvíjející se vědou a kulturou. Člověkem, který se postavil do čela hnutí, byl významný vědec, diplomat a náboženský činitel Agvan Doržijev.

Vznik hnutí obnovení byl spojen se společenskými změnami ve směru buržoazní ideologie. Církev se musela přizpůsobit novým ideálům. Hnutí předpokládalo reformování správního systému lamaistické církve, duchovního kázání a výuky budoucích lámů. Po reformě by správní systém měl fungovat podle principu kolegiality a voleného úřednictva. Události roku 1905 – 1907 učinily potřebu buržoazně-demokratických reforem ještě víc aktuální. Po pádu carismu předáci hnutí obnovení podpořili Ruskou prozatímní vládu a založili Prozatímní organizační výbor, který vypracoval projekt národní autonomie a reformy církve, který zahrnoval nárok na náboženskou svobodu, což znamenalo, že by vláda neměla zasahovat do vnitřních záležitostí daganů. První roky po Říjnové revoluci byly „zlatým věkem“ buddhismu v Rusku. Vláda podporovala založení nových chrámů a výuku lámů. Byla to zásluha Agvana Doržijeva. Byl to chytrý, vzdělaný a rozhodný muž a měl talent lidi přesvědčovat. Obdivovali jej nejmocnější členové vlády. Doržijev se snažil ukázat, že buddhismus a komunismus mají mnoho společného. Například, v buddhismu neexistuje představa božstva, tedy je to ateistické náboženství; buddhismus se zakládá na principech soucítění a spravedlnosti a je kulturním dědictvím národa, který je součástí Ruska. Doržijev vyzýval lamy, aby se vzdáli majetku a předali ho náboženské komunitě. Narážel na odpor ze strany „konzervativců“, kteří byli proti obnovení a nepodporovali provedení reforem³⁰.

Další příčina vzniku hnutí obnovení buddhismu je spojena s ideologií antikolonialismu. Složité procesy modernizace buddhismu se uskutečňovaly v době kolonizace Východu, který byl doprovázen násilným šířením v státech buddhistického světa nejen západní kultury, ale i křesťanských hodnot a modelů chování. Burjatský osvícenec Elbek–Dorži Rinčino na začátku 20. století dochází k závěru, že vztah Ruska k Sibiři je podobný vztahům anglických a francouzských

---

³⁰ Damdinov, A. V. Agvan Doržijev v obnovlenčeskom dviženii burjatskogo buddijskogo duchovněnstva. In: Jangutov, L.E. *Burjatskij buddizm: istorija i ideologija*. Ulan-Ude : Nakladatelství BNC SO RAN, 1997. s. 83

metropolí k jejich koloniím. Svou myšlenku argumentuje tím, že pro takové koloniální vztahy je charakteristická situace, když metropole má před kolonií výhodu – metropole je vždy na vyšší úrovni kulturně-ekonomického rozvoje. S ohledem na ten závěr by se dalo říci, že se na konci 19. století v Sibiři a Burjatsku vyskytovala ideologie antikolonialismu³¹. Země Východu na násilné šíření evropské kultury reagovaly různými způsoby, některé z nich přejímaly prvky cizí kultury, druhé ji naopak neuznávaly a staraly se o to, aby se neocitly pod jejím vlivem. Burjatští osvícenci se začali obracet ke své mateřské kultuře, aby jim sloužila jako nástroj odporu vůči duchovnímu zotročení. Avšak je nutno podotknout, že bez ohledu na nebezpečí koloniálního znevolnění burjatská inteligence kladla důraz na obeznámení s evropskou kulturou, a proto osvojení evropské kultury a nauky se stalo nezbytnou a povinnou částí studia lámů. Účastníci procesu obnovení neměli za cíl postavit buddhistické vyznání proti evropské kultuře, naopak, vznikla potřeba harmonické syntézy dvou různorodých kulturních tradic.

Buddhismus byl nezbytnou částí sociálního a duchovního života burjatské společnosti, základem její identity a nástrojem k formování burjatského etnika. Buddhistické ideje velice ovlivnily světonázor Burjatů a jejich morálku a chování. Po těch změnách, kterými prošel na území Burjatska, buddhismus byl přijat burjatským národem a stal se jejich náboženstvím a nezbytnou součástí jejich kultury.

3.2. Buddhismus během sovětského období

3.2.1. Politika proti náboženství na území Burjatska ve dvacátých a třicátých letech 20. století

Příznačným rysem komunistické ideologie je ateistický charakter. Karel Marx náboženství považoval za opium lidstva. Později tuto myšlenku ve svých spisech vyslovil i Lenin. Náboženství a komunismus jsou neslučitelné z několika důvodů. Za prvé, komunistická ideologie vyžaduje od svých stoupců jednání a chování podle určitého světonázoru. Komunismus má vlastní mravy a morálku a členové komunistické společnosti je musí uznávat. Podobně jako ideologie, náboženství je také zdrojem představ a pravidel a v tom smyslu je překážkou pro šíření komunismu, protože ten potřebuje, aby pouze jeho zásady byly jedinými správnými pro celou společnost. Za druhé, náboženství v Rusku bylo pozůstatkem bývalého systému, carismu, a mělo být odstraněno, aby se rozvíjel nový režim. Kromě toho, většina náboženských představ jsou v rozporu s komunistickými idejemi. Jsou to jen některé z mnoha příčin, které vysvětlují, proč komunistická strana Sovětského svazu již od začátku usilovala o omezení a později i o zničení institucí náboženství.

---

³¹ Frolova, D. B. Obnovlenčestvo v Burjatii. In: Nesterkin, S. P. *Buddism v Burjatii: istoki, istroija, sovrěmennost'*. Ulan-Ude : Nakladatelství BNC SO RAN, 2002. s. 162 – 163

V roce 1918 byl přijat dekret „O oddělení církve od státu a školy od církve“, který fakticky deklaroval svobodu vyznání. Náboženství se stalo soukromou záležitostí. Daný dekret byl zaměřen proti Ruské pravoslavné církvi, v níž komunisté viděli nebezpečí kontrarevoluce, a zbavoval ji většiny jejích práv. Ruská pravoslavná církev byla jedinou církví, která měla podobu státní instituce a hrála významnou roli při vládních rozhodnutích, a proto byla hlavním nepřítelem komunistické strany, ale politika proti náboženství, jejímž základem se stal dekret z roku 1918, postihla všechny konfese na území SSSR.

Období od 1918 po 1928 se charakterizovalo dvojakým postojem vlády k náboženství. I když činnost náboženských organizací byla značně omezena, zbývala jim určitá autonomie. V roce 1925 byl založen Spolek bojovných ateistů, který publikoval řadu novin a časopisů ateistického charakteru a prováděl masové akce (demonstrace, lekce, debaty atd.), jejichž účelem bylo přesvědčit lidi, že náboženství je právě tím opiem, o němž mluvil Marx, a společnost jej nepotřebuje. Propaganda však byla pouze na prvním stupni svého vývoje, a proto její kampaně nebyly úspěšné – během sčítání lidu v roce 1937 jedna třetina měšťanů a dvě třetiny vesničanů prohlásila, že se považují za věřící.

Zlom nastává v roce 1929. Stát prošel zásadními změnami ve vnitřně-politické a ekonomické sféře a byly zahájeny procesy kolektivizace a industrializace. Změnila se i politika státu vůči náboženství. Částečná liberalizace byla odstraněna a propaganda ustoupila do pozadí; otevřený zápas s náboženskými organizacemi a represe proti věřícím se staly hlavními nástroji vlády v boji proti náboženství. Oběžník „O pokynech k posílení protináboženské práce“, který vznikl v roce 1929, boj proti náboženství přirovnal k boji třídně-politickému, čímž započal novou etapu ateistické politiky. Období od 1932 po 1937 se někdy nazývá „ateistická pětiletka“, která zahrnovala několik fází, jejichž výsledkem by mělo být úplné zničení náboženství na území Sovětského svazu do 1. května 1937. Stát konfiskoval stavby (kláštery, synagogy, dacany atd.) a majetek církví, uzavřel většinu kněžských seminářů a škol, zbavil některé náboženské organizace jejich státních registrací a činnost duchovních omezil stěnami chrámů. Začaly masové represe proti náboženským činitelům a věřícím, kteří byli považováni za „protisovětské“ elementy překážející kolektivizaci zemědělství. Vyvrcholení těchto represí je spojeno s dobou Velké čistky v letech 1937 – 1938. Komunistická strana kladla velký důraz na to, aby její členové s náboženstvím a jeho atributy neměli žádné vztahy. Měl-li člen komunistické strany mezi příbuznými duchovního, musel s ním přerušit kontakt; účast na náboženských slavnostech a obřadech byla přísně zakázána; jakákoli náboženská aktivita se trestala minimálně ztrátou členství: „Pokud by byl stranický pracovník postřehnut při slavení náboženského svátku, dostal

by výpověď a byl by mu uložen trest za správní delikt.“³² V následujících odstavcích se budeme zabývat následky změny náboženské politiky sovětské vlády v kontextu burjatského buddhismu.

Během prvních roků existence Sovětského svazu buddhismus dokázal získat přízeň komunistické strany díky tomu, že se v některých ohledech podobal marxismu; vláda dokonce podporovala jeho rozvoj na území Burjatska. Ale obrat v politice proti náboženství postihl i buddhistickou konfesi. Stát používal různé způsoby nátlaku na buddhistickou církev, které lze rozdělit do tří rovin. První rovina je ekonomická, druhá patří do politické sféry a třetí se odehrává ve společenském životě.

Ekonomický nátlak byl především zaměřen proti duchovním. Projevoval se ve formě nadměrného daňového zatížení lámů. Byly pro ně stanoveny zvláštní daňové sazby a byla snížena suma jejich příjmů, která nepodléhala poplatku. Například, v roce 1929 daň z příjmů pro lámy byla přibližně 35 – 50 rublů. Od 1930 tato částka vzrostla na 700 – 2000 rublů³³. Je třeba se zmínit, že daň z příjmů nebyla jedinou daní, kterou měli platit lámové: regionální vlády začaly v jejich případě zavádět „samozdanění“. Pokud láma neplatil daně, jeho majetek byl konfiskován a rozprodán. Aby zvládli daňové zatížení, lámové prodávali domy, dobytek a zemědělský inventář. Výsledek však byl stejný: lámové chudli a za jediné možné řešení považovali odchod z dacanů a zřeknutí se lámské hodnosti. Během roku 1930 a první poloviny 1931 z dacanů odešlo kolem 2000 lámů³⁴.

Duchovenstvo bylo utlačováno i politicky a duchovní se ocitli na „černé listině“ komunistické strany a zůstávali tam i po zřeknutí se hodnosti. Nemohli najít práci a byla jim odepřena veškerá práva včetně hlasovacího práva a práva na půdu. Všichni lámové se nacházeli pod stálým dohledem. Když se vláda dozvíдалa, že láma, který odešel z dacanu a zřekl se hodnosti, pokračoval v duchovní činnosti a prováděl bohoslužby a obřady, byl ihned zatčen.

Cílem sovětské vlády bylo nejen zlikvidovat instituci buddhistické církve, ale i odstranit náboženské představy z myšlení lidí a zničit víru samotnou, a proto pronásledování byli vystaveni i aktivní laici. Za nejdůležitější krok vláda považovala uzavření všech dacanů a chrámů, čímž zbavila věřící místa pro veřejné bohoslužby; podobně byly uzavřeny školy a tiskárny, které fungovaly díky aktivní činnosti lámů. I když se duchovní činnost lidí přesunula do soukromí (buddhisté měli oltář doma, což později bylo také zakázáno), ztratili pocit jednoty, který se posiloval během návštěvy dacanů a společných obřadů. Místní vlády začaly používat chrámy

---

³²Rozhovor s informátorem J, 2014

³³Doržijev, D. L. K voprosu o provedenii „antireligioznoj“ kampanii v Burjatii na rubeže 1920 – 1930 – ch gg. In: Jangutov, L.E. *Burjatskij buddizm: istorija i ideologija*. Ulan-Ude : Nakladatelství BNC SO RAN, 1997. s. 70

³⁴Tamtěž, s. 73

jako skladiště, chlévy a domy kultury nebo je jednoduše ničily. Formálně změně účelu nebo zničení církevních staveb předcházela rozhodnutí veřejných shromáždění, kterých se účastnili obyvatelé obcí, jejich souhlas se však získával prostřednictvím nátlaku. Většina předmětů náboženského kultu – sochy, ikony, rukopisy – byla zničena bez ohledu na prosby věřících, aby byla jim předána. Podobně se ničily i stúpy³⁵, které jsou pro buddhisty posvátné. Lidé přišli o právo projevat svou víru navenek, což je nezbytnou složkou náboženské svobody. Vlády zakazovaly veřejné bohoslužby, obřady a slavení náboženských svátků, hrozily lidem zabavením majetku a zatčením. Tak, například, v Selenginském aimaku³⁶ na jihozápadu Burjatska věřící, kteří se shromáždili před dacanem na oslavu *sagaalganu*³⁷, rozehnali ozbrojení aktivisté³⁸.

Odpovědi informátorů na otázku o postavení buddhismu během sovětského období se shodují v jednom – buddhismus byl téměř zničen: „Na rozdíl od islámu a pravoslaví buddhismus v Sovětském svazu v období od roku 1937 do 1945 – 1946 byl úplně zničen. Zatímco pravoslavný patriarcha a duchovní správa muslimů, i když byli potlačováni a omezeni, nepřerušili svou činnost, instituce chambolamů a všechny kláštery, které existovaly do té doby na území republiky Burjatsko a sousedních regionů, byly zničeny. Souvisí to s tím, že buddhismus měl poměrně malý počet přívrženců.“³⁹ Pokud jde o politiku proti náboženství, nelze se nezmínit o obětech represí třicátých let. Jejich obrovský počet zdůrazňuje další informátor: „10 – 12 tisíc lámů bylo obětmi represí, byli posíláni do stalinských táborů, odkud se vrátili jen někteří. [...] Vezměme moje příbuzné, mezi nimiž byli lámové: děd vyprávěl, že prvního z nich zatkli v roce 1927, tak se nevrátil, druhého bratra, také lámu, zadrželi v 1930. Poblíž Chorinska⁴⁰ se nachází Bílá hora, kde podle svědectví popravili zastřelením několik stovek lámů najednou. Staříci vyprávěli, že všude po stepích létaly bílé stránky z buddhistických knih.“⁴¹ Cílem sovětské vlády byla výchova ateisticky vzdělané generace, která by se stala oporou socialistického státu. A to se jí podařilo: děti, které se narodily v období vzestupu komunistické strany, byly většinou ateisté: „My jsme v sovětském období věřícími nebyli. [...] Jak ve škole, tak i po ní, jsme byli bezvěrci za sovětské vlády. Ona otrávila náboženství.“⁴² Zatímco v některých rodinách starší členové předávali buddhistické tradice mladším, většina

---

³⁵ Viz slovník

³⁶ Aimak je územní správní jednotka v Burjatsku v letech 1917 – 1977

³⁷ Viz slovník

³⁸ Doržijev, D. L. K voprosu o provedenii „antireligioznoj“ kampanii v Burjatii na rubeže 1920 – 1930 – ch gg. In: Jangutov, L.E. *Burjatskij buddizm: istorija i ideologija*. Ulan-Ude : Nakladatelství BNC SO RAN, 1997. s. 76

³⁹ Rozhovor s informátorem T, 2014

⁴⁰ Obec v Burjatsku

⁴¹ Rozhovor s informátorem R, 2014

⁴² Rozhovor s informátorkou D, 2014

rodičů neseznamovala své děti s náboženstvím vůbec: „Případ z mého dětství – nevěděl jsem, co je sagaalgan. Ale jednou přišel můj kamarád a pozval mě s sebou. Obcházeli jsme domy, klaněli jsme se a všichni nám dávali bonbony⁴³. Divil jsem se tomu, proč to tak neděláme každý den. Avšak večer rodiče, když jsem jim o tom pověděl, vysvětlili mi, že je to náboženský svátek, který je zakázáno slavit“⁴⁴. „Většina z těch, kdo se narodil v čtyřicátých a padesátých letech, získali ateistické vzdělání, pokládali náboženství za opium lidstva.“⁴⁵

V předvečer druhé světové války buddhistická církev byla téměř úplně zničena. Dacany a chrámy byly vypleněny a devastovány. Tak, před rokem 1929 na území Burjatska fungovalo 46 dacanů; na konci třicátých let se nezachoval žádný. Stovky lámů byly uvězněny a poslány do gulagů nebo zabity. Represe probíhaly ve třech etapách: během první etapy byla vyhlazena elita buddhistické církve; druhá etapa se charakterizovala pronásledováním členů středního duchovenstva; třetí etapa připadla na dobu Velké čistky a měla podobu masových represí nejvíce aktivních laiků a zbývajících lámů. Podle údajů, které se datují do 1. listopadu roku 1938, bylo zatčeno 1864 lámů, většina z nich byla zastřelena. V roce 1937 byl uvězněn Agvan Doržijev, který zemřel ve věznici o rok později. Celkem za období od 1916 po 1933 se hodnosti zřeklo 5283 lámů a 506 lámů uteklo do Mongolska a Číny. V souladu se zprávami NKVD (*Narodnyj komissariat vnutrennich děl*, česky *Lidový komisariát vnitřních záležitostí*) počet lámů v roce 1916 činil 11276; v roce 1935 zbylo jich pouze 1271⁴⁶, přičemž většina z nich se považovala za „stepní lámy“, totiž lámy, kteří nežili při dacanech, nýbrž putovali z jednoho aimaku do druhého a pomáhali lidem – konali bohoslužby a obřady v rodinách. Lidé se jich vážili a vděčili jim tak, že jim poskytovali nocleh a jídlo.

Existence takových stepních lámů vypovídá o tom, že nehledě na zákazy a hrozby buddhismus ve společnosti přetrvával díky duchovním a laikům, kteří udržovali buddhistickou kulturu, zachovávali ji a vychovávali své děti s ohledem na její základy: „Byli lámové, kteří tajně pokračovali v náboženské službě a prováděli náboženské obřady. Bez ohledu na skoro úplné zničení církve lid stále věřil. Buddhismus hluboce zapustil kořeny, protože byl nejen náboženstvím – buddhismus byl způsobem života. Jeho deset dobrých skutků byly základem morálky.“⁴⁷ Projevovat své vyznání navenek se však nesmělo: „Mám jeden konkrétní příklad. Děd mé známé byl láma. Vyprávěla, že se v jejich rodině slavily všechny buddhistické svátky, to

---

⁴³ Existuje pověra, že čím víc hostů přijde, tím šťastnější bude nastávající rok. Pravděpodobně bonbony, které dostávaly děti během takových návštěv, byly poděkováním za „přinesené“ štěstí.

⁴⁴ Rozhovor s informátorem J, 2014

⁴⁵ Rozhovor s informátorem R, 2014

⁴⁶ Zdroj: <http://waytosoul.ru/node/7083>

⁴⁷ Rozhovor s informátorem J, 2014

všechno probíhalo tajně, tajně se navštěvoval dacan. Bylo to v rodině, doma. Ale ve škole byla naprosto odlišná situace, zcela jiné ideje.⁴⁸ Dokonce i navzdory trestům zůstávala víra u některých jedinců nezlomená: „Můj dědeček byl věřící a velmi vzdělaný člověk, četl v staré mongolštině; dokonce i v období represí, když k němu přišli představitelé výkonné moci a řekli, aby se nemodlil a dal pryč oltář, neustoupil a zachoval si víru. V době sagaalganu konal všechny obřady a ráno jsem se probouzel a slyšel jsem jeho modlitby. Bylo to velkým podnětem k tomu, abych také následoval buddhistické učení. [...] Jeho bratr se vrátil z gulagu, kde strávil deset let. Vrátil se s podlomeným zdravím, zkaženým zrakem, chronickými nemocemi. Až do rozpadu SSSR byl vystaven pronásledování komunistickou stranou, jejíž členové pořád kontrolovali, čím se zabýval, jestli nevedl nějakou náboženskou agitaci. Ale on si zachoval duchovní víru, nezanechal buddhistickou praxi, modlil se a v devadesátých letech, kdy začalo náboženské obrození, patřil mezi lidi, kteří zahájili výstavbu dacanu v jeho obci – zúčastnil se procesu výběru místa, provádění bohoslužeb. Také se stal jedním z prvních učitelů pro mladé učedníky tohoto dacanu.“⁴⁹ Náboženství zůstávalo morální a duchovní oporou lidí, k němu se obraceli v nejtěžších okamžicích: „Věřit a modlit se v naší rodině začali, když jsem onemocněla. Láma mým rodičům řekl, že oni neprováděli potřebné obřady a bylo třeba tyto obřady neodkladně provést, jinak jsem mohla umřít. Dědeček začal každý rok jezdit do Ulan-Ude na obřad „tabakchan“, je to náš rodinný obřad. Koná se příští den po sagaalganu. Dříve byl pouze jeden dacan a vozili jsme tam otce, i když jsme věřícími nebyli. Teprve když zemřel, museli jsme to dělat sami.“⁵⁰

Ze vzpomínek informátorů je vidět, že bez ohledu na pokusy komunistické strany zničit instituce náboženství lidé stále věřili, slavili náboženské svátky a žili v souladu s ideály a představami svého vyznání. Buddhismus byl udržován činností jedinců, kteří se nebáli vlády a skrytě pokračovali modlit se a provádět obřady. Takovými jedinci byli jak výše zmínění „stepní lámové“ a duchovní, tak i obyčejní lidé, již si nemohli představit svůj život bez každodenních modliteb a oslavy sagaalganu. Náboženský život se přesunul do soukromí a nabyl latentního charakteru.⁵¹

---

⁴⁸ Rozhovor s informátorkou A, 2014

⁴⁹ Rozhovor s informátorem R, 2014

⁵⁰ Rozhovor s informátorkou D, 2014

⁵¹ Batorova, E. B. Achmadulina S. Z. Netradicionnyje religii v Burjatii (1990-e – 2000-e gody). Ulan-Ude : Izd-vo BGSCHA im. V. R. Filippova, 2010. s. 69

3.2.2. Druhá světová válka jako podnět k obnovení burjatského buddhismu

Druhá světová válka byla globálním a nejvíce zničujícím vojenským konfliktem, který sebral životy více než 60 milionům obětí a zanechal hlubokou ránu v srdcích lidí celého světa. Je pochopitelné, že události války měly velký vliv na život společnosti jako celku; nebyl výjimkou i Sovětský svaz.

22. června 1941 ve čtyři hodiny ráno nacistické Německo zaútočilo na SSSR. Tak začala Velká vlastenecká válka, největší a nejkrvavější válka v dějinách Ruska. Řídícími orgány v době konfliktu byly Hlavní stan vrchního velitele a Státní výbor obrany; do čela obou institucí se postavil Stalin. Ihned po jejich založení v roce 1941 začal proces všeobecné militarizace. Občané byli rekrutováni do dobrovolnické armády: tisíce mužů a žen odcházely na frontu a ti, kteří zůstali v týlu, usilovně pracovali ve dne i v noci. Burjatsko jako součást SSSR valnou měrou přispělo k vítězství nad fašismem. Verše z vojenské písně, která byla složena vojáky na frontě, podporuje dané tvrzení: „*Tady Rus, Burjat, Armén a Kazach / za Vlast položili život.*“ 37 vojákům z Burjatska byl udělen titul Hrdina Sovětského svazu.

Velká vlastenecká válka výrazně změnila postoj sovětské vlády k náboženství. V den útoku Německa hlava Ruské pravoslavné církve požádal duchovenstvo a věřící, aby se postavili na obranu své vlasti. S podobnými žádostmi vystoupily i hlavy dalších církví včetně buddhistické⁵². Stát pochopil, jakou důležitost pro společnost mělo náboženství v období války. Dokázalo ovlivňovat masy, sloužilo jako nástroj k motivaci vojáků a posilovalo jejich bojovného ducha. Vzhledem k tomu začala spolupráce vládních činitelů s náboženskými vůdci. Zvyšovala se autorita církví: „Stalin potřeboval všeobecnou mobilizaci, a proto se uchýlil k obrození kultu historických osobností jako Alexandr Něvský, Alexandr Suvorov. Pro pozvednutí zápalu používal i náboženství. Z vězení byli propouštěni náboženští činitelé, buddhisté, muslimové, křesťané...“⁵³

Buddhistické duchovenstvo se aktivně zúčastnilo hnutí za osvobození vlasti. V roce 1944 burjatští buddhisté zveřejnili patriotickou výzvu k pomoci rudé armádě a přispěli částkou půlmilionu rublů Fondu obrany vlasti (*Fond zaščity Otěčestva*). Lámové pomáhali lidem, kteří potřebovali morální podporu, protože jejich synové, otcové a bratři byli na frontě. Aktivní činnost buddhistické církve při pomoci sovětské armádě, její náboženská podpora vojáků a jejich rodin a patriotická propaganda přiměly sovětskou vládu změnit její vztah k buddhismu.

⁵² Vančikova, C.P. Čimitdoržin, D.G. Dějiny buddhismu v Burjatsku: 1945 – 2000. Ulan-Ude : BNC SO RAN, 2006. s. 17

⁵³ Rozhovor s informátorem R, 2014

Činnost burjatských duchovních byla oceněna Stalinem a dalšími členy komunistické strany. Vláda povolila veřejné bohoslužby a obřady, ale nejočekávanější událostí bylo povolení stavby buddhistického chrámu „Chambinskoje sume“⁵⁴ v obci Střední Ivolga⁵⁵.

„Buddhismus po válce, v roce 1946, byl oficiálně povolen. Byl otevřen dacan, tam se usadili lámové... Byl jeden velký dacan, Ivolginský, a malé dacany ve vesnicích. V každé vesnici byl láma.“⁵⁶

V květnu 1944 byl založen Výbor pro náboženské záležitosti, který se zabýval prací a vztahy s náboženskými organizacemi. Důležitý význam pro pozdější vývoj buddhistické církve měly dva dokumenty. Prvním z nich bylo usnesení Rady národních komisařů SSSR ze dne 19. listopadu 1944, kde se jednalo o kladné vyřízení žádosti věřících o stavbu chrámů. Druhým dokumentem je tajné hlášení o povolení stavby, registraci 10 – 15 lámů a obnovení činnosti Centrálního duchovního úřadu buddhistů (*Central'noje duchovnoje upravlenije buddistov SSSR*), který byl rozpuštěn v důsledku represí třicátých let. Ve skutečnosti daný dokument stanovil určitý postup v procesu částečného obnovení buddhistické církve. Lámové a laici se začali připravovat k sjezdu buddhistů, jenž sovětská vláda považovala za nezbytný, protože bylo třeba projednat principy fungování Centrálního duchovního úřadu buddhistů a detaily stavby chrámu „Chambinskoje sume“. 21. – 23. května 1946 se v Ulan-Ude konal sjezd, kterého se zúčastnilo 43 duchovních a laiků z celého SSSR. Sjezd pod dohledem představitelů Výboru pro náboženské záležitosti projednal a přijal „Vyhlášku o buddhistickém duchovenstvu v SSSR“, jejímž autorem byl láma Darmajev Lubsan-Nima⁵⁷. Byli zvoleni členové Centrálního duchovního úřadu buddhistů pod předsednictvím chambolamy Darmajeva a byly vyloženy principy, které měly řídit činnost úřadu a jeho spolupráci se sovětskou vládou. Základy reorganizované buddhistické církve se v mnoha ohledech opíraly o program hnutí obnovení, tak, například, hlavním orgánem správy byl „sjezd duchovních kultu a představitelů věřících“⁵⁸. Za hlavní cíl se považovala potřeba přizpůsobit církev politickému režimu socialistického státu.

Sjezd v roce 1946 a „Vyhláška o buddhistickém duchovenstvu v SSSR“ měly důležitý historický význam pro následující rozvoj buddhismu. I když jenom částečně, pod kontrolou komunistické strany a při nedostatku finančních zdrojů, buddhistická církev byla obnovena a

---

⁵⁴ Viz slovník

⁵⁵ Vančikova, C.P. Čimitdoržin, D.G. Dějiny buddhismu v Burjatsku: 1945 – 2000. Ulan-Ude : BNC SO RAN, 2006. s. 19

⁵⁶ Rozhovor s informátorem B, 2014

⁵⁷ Vančikova, C.P. Čimitdoržin, D.G. Dějiny buddhismu v Burjatsku: 1945 – 2000. Ulan-Ude : BNC SO RAN, 2006. s. 24

⁵⁸ Tamtéž, s. 25

vzpamatovala se z hrozných událostí třicátých let, kdy byla téměř zničena. Lámové měli před sebou obtížný úkol, který spočíval v přežití v podmínkách totalitního státu, obrození duchovní činnosti a zachování buddhismu jako součásti etnické kultury Burjatů. Byla rekonstruována instituce duchovenstva a postavil se nový dacan. Avšak tyto jevy nebyly projevem náboženské svobody, nýbrž přesně naplánovaným procesem řízeným vládou. Lámové při dacanu a lidé, kteří je navštěvovali, byli pod stálým dohledem. Jsou informace o tom, že věřící, jestli byli postřehnuti při návštěvě dacanu či bohoslužbě, později měli problémy v práci a někdy dokonce ztráceli členství v komunistické straně: „Lámové se báli představitelů výkonné moci, komunistů. Ale Žambal-Dorži-láma, který v sedmdesátých letech zastával místo opata Ivolginského dacanu, byl velmi upřímný a smělý člověk. Jednou sbalil věci a šel do ispolkomu (rusky *ispolnitel'nyj komitet*, výkonný výbor). Lámové ho odrazovali od tohoto úmyslu, protože to bylo nebezpečné, ale on se nebál. Řekl, že je připraven tam jít pro víru. Příčina jeho nespokojenosti byla jasná: dacan byl otevřen, ale KGB kontrolovalo každého, kdo tam přicházel. [...] Lidé se báli navštěvovat chrám – dacan se vylidnil. A tehdy Žambal-Dorži-láma přijel do ispolkomu a požádal úředníky o uzavření dacanu, což ovšem bylo nemožné, neboť dacan potřebovali nejen věřící, ale i vláda, která tím ukazovala celému světu, že v SSSR náboženství není pronásledováno. Na otázku úředníků o tom, proč dacan má být uzavřen, odpověděl, že dacan existuje, aby lidé jej navštěvovali a modlili se tam; v případě, že tam nikdo nechodí, proč byl otevřen? Poté kontrola oslábila, věřící začali přicházet do chrámů.“⁵⁹ Zdání náboženského života se však udržovalo, protože bylo nutné pro demonstraci existence svobody vyznání v Sovětském svazu: „Můžeme říct, že bylo to kontrolované umělé obnovení jednotlivých institucí sloužící především jako vitrína pro zahraniční partnery.“⁶⁰

9. března 1969 se konal další sjezd a byla přijata nová Vyhláška, která upevnila postavení buddhismu. Důležitější na tom sjezdu však bylo rozhodnutí o aktivní účasti buddhistického duchovenstva na mezinárodní politice. Buddhisté Burjatska se účastnili hnutí za mír ve světě a ukončení závodů ve zbrojení již před sjezdem v roce 1969, neboť ideologie nenásilí je charakteristická pro buddhistickou etiku. Ale rozhodnutí sjezdu přidalo jejich činnosti oficiální povahu a stanovilo určité postupy v procesu rozvoje zahraniční politiky buddhismu.

Sovětská vláda si uvědomila, že existence buddhistické církve v SSSR bude značně přispívat spolupráci se státy asijského kontinentu: „Obnova buddhistické církve po skončení druhé světové války souvisela s tím, že se k Stalinovi vrátil optimismus ohledně Asie. Jak je

---

⁵⁹ Rozhovor s informátorem R, 2014

⁶⁰ Rozhovor s informátorem T, 2014

známo, ještě v leninské době [...] byla prioritní idea světové revoluce a v tomto ohledu se asiatský směr považoval za velmi perspektivní. V té době sovětská vláda s velkou nadějí pohlížela na Asii a uvažovala o možném exportu revoluce, co se podařilo jenom částečně. Proběhla revoluce v Mongolsku, později v Číně. [...] po skončení druhé světové války Stalin zase obrátil svou pozornost na buddhistickou Asii. Pomocí buddhismu se snažil získat přístup k buddhistickým státům.⁶¹ Mezinárodní činnost Centrálního duchovního úřadu buddhistů byla nástrojem k navazování a udržování vztahů s Asii a považovala se za důležitou součást zahraniční politiky komunistické strany. V roce 1950 z iniciativy buddhistů Jihovýchodní Asie byla založena mezinárodní organizace „Světové bratrstvo buddhistů“ (*World Brotherhood of Buddhists*), která usilovala o mír ve světě, odvrácení války a obecné a úplné odzbrojení. Burjatští lámové se stali aktivními členy organizace a zúčastnili se všech jejích konferencí. V červenci 1960 delegace buddhistů z SSSR na pozvání vlád a buddhistických společností navštívila Cejlon, Kambodžu, Barmu a navázala osobní vztahy s nejvýznamnějšími náboženskými a politickými činiteli. Burjatští lámové byli přívětivě uvítáni hlavami států a náboženských organizací. Později i Burjatsko začaly navštěvovat delegace ze zahraničí: „Každý rok SSSR, konkrétně Burjatsko, navštěvovalo přibližně 100 lidí, kteří přijížděli jako členové náboženských delegací na úrovni oboustranného vztahu za účelem účasti na různých konferencích a fórech“⁶². Tak, mezinárodní činnost Centrálního duchovního úřadu buddhistů měla významnou roli v rozvoji diplomatických vztahů SSSR se zeměmi asijského kontinentu, což pomohlo buddhistickému duchovenstvu získat přízeň komunistické strany a vytvořit víceméně přijatelné podmínky pro zachování a rozvoj buddhismu v rámci totalitního režimu Sovětského svazu.

---

⁶¹ Rozhovor s informátorem T, 2014

⁶² Vančikova, C.P. Čimitdoržin, D.G. Dějiny buddhismu v Burjatsku: 1945 – 2000. Ulan-Ude : BNC SO RAN, 2006. s. 76

4. „Náboženská renesance“ a národní obrození v Burjatsku na hranici 20. a 21. století

4.1. Začátek náboženské obnovy v Burjatsku

Události devadesátých let 20. století, perestrojka a následující rozpad SSSR způsobily podstatné změny v náboženské politice vlády. V roce 1990 byl přijat zákon „O svobodě vyznání a náboženských organizací“, který přispěl k demokratizaci vztahů mezi státem a církvemi⁶³. Zákon se postavil na principech rovnoprávnosti všech konfesí a neutrality vlády v otázkách náboženství. Zrušil platnost právních předpisů, jejichž účelem bylo omezit činnost duchovenstva, a umožnil církvím a náboženským organizacím podílet se na politickém životě státu. A tak byl udělán první krok na cestě k náboženskému obrození.

S rozpadem SSSR zanikl Výbor pro náboženské záležitosti, který kontroloval činnost duchovenstva. Místo něj byla založena Mezináboženská rada Ruska (rusky *Mežreligioznyj sovět Rossii*), jejímiž členy se stali představitelé všech tradičních konfesí, které existovaly na území státu, včetně hlavy buddhistické církve bandido chambolamy. Úkolem rady však nebyla kontrola, nýbrž poskytnutí pomoci vládním a náboženským organizacím při navazování vzájemných vztahů mezi státem a církvemi a koordinace jejich spolupráce. Zánik SSSR a s ním i zánik monopolu komunistické ideologie bylo příčinou krize, v níž se ocitlo Rusko po roce 1991. Nejasné perspektivy rozvoje, absence strategie reformování a krach dřívějšího systému hodnot dezorientovaly společnost a vedly ke vzniku „vakua“ ve vědomí lidí. A je logické, že v období podobného zmatku významnou roli v životě jedinců začíná hrát náboženství. V té době se zvětšila politická aktivita buddhistických duchovních, kteří se přímo podíleli na politice a činnosti zastupitelských orgánů a účastnili se veřejných a státních akcí. Byly rekonstruovány staré dacany a stavěly se desítky nových, začaly se konat společné obřady a bohoslužby a veřejně se slavit náboženské svátky, publikovala se náboženská literatura, otevíraly se buddhistické školy. Zdálo se, že konečně nastala doba, kdy náboženství již není „mimo zákon“ a má vhodné podmínky k tomu, aby se obnovilo a rozvíjelo dál.

Proces obrození buddhismu měl rozporuplný charakter. Duchovenstvo usilovalo o propagandu a šíření buddhistických kánonů, nicméně nebylo jasné, k jaké škole tyto kánony patří, jinými slovy, zbývala otázka, jaký buddhismus se bude obrozovat – indický, tibetský nebo zcela nová směs prvního a druhého. Centrální duchovní úřad buddhistů se během adaptace postsovětské skutečnosti potýkal s určitými obtížemi. Po smrti posledního představitele „starší generace“ burjatských buddhistů bandido chambolamy Munka Tsybikova se situace jen zhoršila. Noví lámové, takzvaná „mladá generace“, nebyli připraveni k reformování církve

---

⁶³ Tamtéž, s. 96

v souladu s novými podmínkami. Nejzávažnějším problémem však byly nesouhlasy a spory mezi představiteli buddhistického duchovenstva, jejichž příčinou byla absence organizační jednoty a stability uvnitř samotné církve. Za krátké období od 1992 po 1995 se na postu předsedy úřadu vystřídali tři lámové⁶⁴.

V roce 1995 na mimořádném sjezdu byl zvolen nový předseda úřadu Damba Ajušejev, který v roce 1996 přejmenoval Centrální duchovní úřad buddhistů na Buddhistickou tradiční Sanghu⁶⁵ Ruska (rusky *Buddijskaja tradicionnaja Sangha Rossii*, zkráceně BTSR či Sangha Ruska). Zároveň byly přijaty nové „Stanovy náboženské organizace Buddhistické tradiční Sanghy Ruska“, podle nichž BTSR je „centralizovaná náboženská organizace spojující buddhistické náboženské organizace Ruské federace a buddhistická vzdělávací střediska Sanghy Ruska...“⁶⁶. Sangha se stala pravoplatnou nástupnickou organizací Centrálního duchovního úřadu buddhistů. Jejimi cíli jsou „vznání, šíření, zkoumání, opatrné uchování a propaganda duchovního dědictví a závětí Buddhy, kultury a tradic buddhistického učení, jeho filosofických, mravních a morálně-etických základů, výchova lidí v duchu soucitu a lásky k živým bytostem.“⁶⁷ Někteří buddhistické organizace však neuznávaly vedoucí postavení BTSR, a proto založili alternativní úřad, který získal starý název Centrální duchovní úřad buddhistů, jehož předsedou se stal láma Nimažap Iljuchinov. Tak dochází k rozkolu uvnitř burjatské buddhistické církve.

Existuje názor, že právě vznik instituce Sanghy Ruska byl výchozím bodem náboženské renesance: „Cílem BTSR byla obnova tradičního burjatského buddhismu školy gelugpa, neboť se v sovětské období všechny školy a směry popletly. [...] Založení BTSR oprávněně lze považovat za začátek obrození buddhistické církve“⁶⁸. „Institucionalizace má velký organizační význam. [...] BTSR v tomto ohledu sehrála rozhodující roli, ačkoliv byly složitosti a neporozumění.“⁶⁹ Tyto „složitosti a neporozumění“ byly především důsledkem napjatých vztahů mezi Sanghou a burjatskou vládou. Ajušejev kritizoval tehdejšího prezidenta republiky Leonida Potapova, etnického Rusa, a obviňoval jej z nerespektování Burjatů. Prezident začal podporovat alternativní náboženské organizace, které nesouhlasily s činností Sanghy a nebyly jejími členy, a proto zakládaly vlastní kláštery a buddhistická centra. Vládní podpora opozičních buddhistických organizací zhoršila vztahy mezi Sanghou a vládou a zkomplikovala rozkol.

⁶⁴ Mitypov, V. M. *Buddijskaja cerkov' Rossii: religioznyj renessans 1990-ch gg.* In: Jangutov, L. E. *Buddizm v obščestvenno-političeskych processach Burjatii i stran Central'noj Azii.* Ulan-Ude : Izdatel'stvo Burjatskogo gosudarstvennogo universiteta, 2012. s. 36

⁶⁵ Viz slovník

⁶⁶ Tamtéž, s. 37

⁶⁷ Tamtéž, s. 37

⁶⁸ Rozhovor s informátorem J, 2014

⁶⁹ Rozhovor s informátorkou A, 2014

Legitimita BTSR byla sporná nejen v Burjatsku, ale i po celém Rusku. Problém je v tom, že buddhisté jiných regionů dávají přednost zakládání vlastních řídicích orgánů před podřizováním se BTSR, jejíž svrchovanost neuznávají.

Sangha ale získala nadřazené postavení vůči většině buddhistických organizací Burjatska a Ruska díky mimořádné události, která se stala v roce 2002 a měla klíčový význam pro obrození burjatského buddhismu. V září 2002 bylo potřetí exhumováno tělo bandido chambolamy Daši-Doržo Itigelova, významného náboženského činitele, který zemřel v roce 1927. Považoval se za převtělení Damby-Dorži Zajajeva, prvního bandido chambolamy. Legenda praví, že se 15. června 1927 bandido chambolama Daši-Doržo Itigelov posadil v lotosové pozici a shromáždil kolem sebe své žáky. Požádal je, aby zkontrolovali jeho tělo po třiceti letech, a skončil nebo, řečeno buddhistickými termíny, „odešel do nirvány“. Byl pohřben v lotosové pozici uvnitř cedrové bedny. V souladu s jeho závětí lámové v roce 1955 a v roce 1973 tajně exhumovali jeho tělo, což ovšem bylo skryto před veřejností a sovětskou vládou. Ale v roce 2002 se uskutečnila veřejná exhumace těla, které zůstalo zachované, pořád nedotknuté a bez jakýchkoli známek rozkladu. „Fenomén Itigelova“ se stal mezinárodní senzací. Věří se, že dotek těla Itigelova může splnit nejzbožnější přání, napravit karmu a vyléčit jakoukoli nemoc. Každý rok tisíce poutníků přijíždějí do Ivolginského dacanu, kde se nachází nesmrtelné tělo, aby uctili chambolamu Itigelova. Tato událost změnila postavení Sanghy a posílila autoritu Ajušejeva⁷⁰, který návratu Itigelova přidává zvláštní význam: „Pro národ a Sanghu, které byly v stavu rozkladu a nestabilitě, se [Itigelov] stal novým symbolem víry.“⁷¹ Skutečnost, že se BTSR stará o tělo, jí přidává prestiže. Tak či onak, Buddhistická tradiční Sangha Ruska je jediná buddhistická organizace, která má bezprostřední vztah s administrativou prezidenta Ruské federace, a chambolama Ajušejev je jediný představitel buddhistického duchovenstva v Mezináboženské radě Ruska a člen Poslanecké sněmovny Ruské federace.

Další významnou událostí v procesu buddhistického obrození je založení buddhistického institutu Daši Čojnchorling v roce 1991. Institut se nachází v Ivolginském dacanu. „Daši Čojnchorling“ se dá přeložit jako „Země šťastného učení“⁷². Hlavní úlohou institutu je obnova a

---

⁷⁰ Bernstein, Anya. *Religious Bodies Politics : Rituals of Sovereignty in Buryat Buddhism*. Chicago : University of Chicago Press, 2013. s. 144 – 145

⁷¹ Amogolonova, D. D. Vozvraščeniye Chambo-Lamy Itigelova i novaja koncepcija vozrožděniya Burjatii. *Věstník Burjatskogo gosudarstvennogo universiteta*. №7/2012. s. 67. Dostupné online na adrese <http://cyberleninka.ru/article/n/vozvraschenie-hambo-lamy-itigelova-i-novaya-kontseptsiya-vozrozhdeniya-buryatii> [citováno 18. 04. 2015]

⁷² Bělka, Luboš. *Tibetský buddhismus v Burjatsku*. 1. vyd. Brno : Masarykova Univerzita, 2001. s.254

rozvoj buddhistických tradic a příprava chuvaraků. V roce 1999 institut Daši Čojnchorling získal státní povolení k vzdělávací činnosti v oblasti náboženského vzdělání.

4.2. Role buddhismu v národním obrození Burjatů v devadesátých letech 20. století

Zánik Sovětského svazu a rozpad Východního bloku výrazně ovlivnil politické dění jak na území samotného SSSR, tak i po celé Evropě, kde proběhla vlna revolucí. Podobné procesy, které se uskutečnily v Rusku v osmdesátých a devadesátých letech minulého století, měly povahu národního obrození a projevovaly se ve snaze národů, jejichž život dlouhou dobu byl pod vlivem socialistické ideologie, osvobodit se od jakéhokoli politického, ekonomického či jiného nátlaku bývalé sovětské vlády, oživit svou původní kulturu a posílit národní identitu. Nejtypičtějším rysem takové „etnické renesance“⁷³ pravděpodobně byl rozmach činnosti národních hnutí obrození za demokratická práva a svobodu. Podobné hnutí, jehož záměrem bylo upevnit jednotu Burjatů jako etnické skupiny, se vytvořilo i v Burjatsku a jeho vývoj pokračuje až do dnes.

Burjatské národní obrození začalo v osmdesátých letech v době, kdy se odehrávala perestrojka a byla zahájena částečná demokratizace, jejíž součástí byla administrativně-teritoriální reforma státního útvaru. Provedení této reformy souviselo s řešením tzv. „národnostní otázky“, která spočívala ve vyrovnávání sociálně-politických vztahů mezi národy. „Národnostní otázka“ v Burjatsku svůj výraz našla především v usilování o zpevnění národní státnosti a právního statusu burjatských subjektů⁷⁴. Konečně Nejvyšší sovět Burjatské autonomní sovětské socialistické republiky vyhlásil státní suverenitu a v roce 1992 republika spolu s dalšími subjekty Ruska podepsala federativní smlouvu⁷⁵. Burjatsko jako suverénní jednotka vstoupilo do soustavy Federace a začalo vyjednávání ústavně-smluvních vztahů s centrem, které probíhalo několik let.

„Národnostní otázka“ v Burjatsku se také odrážela ve snaze řešit problém kulturního obrození a konsolidace burjatského etnika. V první polovině devadesátých let se za krátkou dobu zformovala rozsáhlá struktura zahrnující množství oficiálních a neformálních společenských organizací, politických stran a hnutí s etnicko-kulturním a etnicko-politickým záměrem, což svědčilo o institucionalizaci národního obrození. Jedněmi z klíčových organizací byly Spolek burjatské inteligence, sdružení „Geser“, Centrum burjatské kultury, asociace žen

---

⁷³ Chamutajev, V. A. Burjatskoje nacional'noje dviženije. 1980 – 2000-e gg. Ulan-Ude : BNC SO RAN, 2005. s. 283

⁷⁴ Burjatská autonomní sovětská socialistická republika nebyla jediným regionem v SSSR, kde bydleli etničtí Burjati. Obývali také teritoria Irkutské a Čitské oblastí.

⁷⁵ Chamutajev, V. A. Nacional'nyj vopros v Burjatii. 1980 – 2000-e gg. Ulan-Ude : BNC SO RAN, 2008. s. 339

Burjatska „Alan-Gua“ atd. Činnost takových organizací se projevovala v navrhování projektů obrození burjatského etnika. Tak, například v letech 1991 – 1992 vzniklo etnicko-politické společenské sdružení „Negedel“, které stanovilo za cíl politické obrození národa prostřednictvím duchovního a teritoriálního sjednocení a státní suverenity Burjatska⁷⁶.

Při studiu burjatského národního obrození nelze pustit ze zřetele spor, který je aktuální i v současnosti: bylo burjatské hnutí řízeno „shora“, nebo mělo své kořeny ve společnosti? Kdo v daném případě sehrál rozhodující roli – národ nebo vláda? Existuje názor, že by obrození nebylo možným bez účasti vlády, neboť právě ona podepsala federativní smlouvu a později uzavírala další smlouvy a dohody, v nichž se jednalo o určení právního statusu republiky, realizaci práv a svobod národa a finanční podporu ze strany centra. Orgány vlády pracovaly nad obrozením „tradic burjatského národa, jeho jazyka a písemnictví, kultury a vzdělání“⁷⁷ a usilovaly o růst národního sebeuvědomění. Doktor historických věd Vladimir A. Chamutajev však tvrdí, že národní obrození bylo „iniciováno zdola“ díky zájmu samotného národa a jeho nejaktivnějších představitelů, kteří nehledě na složité podmínky postsovětské skutečnosti prosazovali obrozenecké ideje. Tak, například, sagaalgan byl obnoven Spolkem burjatské inteligence. Jeho členové zdůrazňovali důležitost tohoto svátku a uspořádali velkolepé oslavy měsíčního Nového roku. Stejně i burjatský jazyk byl oživen činností Všeburjatské asociace rozvoje kultury, jejímž cílem je „konsolidace, koordinace a podpora obrození a rozvoje burjatské kultury a jazyka“⁷⁸. Asociace byla založena v roce 1991 na 1. Všeburjatském sjezdu a od té doby nepřetržitě usiluje o zachování jazyka prostřednictvím publikování učebnic a knih v burjatštině a vyučování burjatského jazyka ve školách. Zdá se, že zatímco se burjatská inteligence ze všech sil snaží zlepšit postavení burjatštiny, postoj burjatské vlády k problému jazyka zůstává čistě formálním. Již od konce sedmdesátých let burjatští aktivisté publikovali v masmédiích články o tom, že zachování jazyka je závažnou záležitostí. V devadesátých letech pod nátlakem veřejnosti burjatština spolu s ruštinou byla konečně přiznána státním jazykem. Vládní řešení problému se ale projevilo pouze v tom, že zákony a jiné právní úkony jsou překládány do burjatštiny.

Příčina „etnické mobilizace“ Burjatů především tkví v růstu národního sebeuvědomění pod vlivem idejí a procesů perestrojky a demokratizace⁷⁹. Avšak čistě národní charakter

---

⁷⁶ Chamutajev, V. A. Burjatskoje nacional'noje dviženije. 1980 – 2000-e gg. Ulan-Ude : BNC SO RAN, 2005. s. 285

⁷⁷ Chamutajev, V. A. Nacional'nyj vopros v Burjatii. 1980 – 2000-e gg. Ulan-Ude : BNC SO RAN, 2008. s. 220

⁷⁸ Abajeva, L. L. Žukovskaja, N. L. Burjati. Moskva : Nauka, 2004. s. 581

⁷⁹ Chamutajev, V. A. Burjatskoje nacional'noje dviženije. 1980 – 2000-e gg. Ulan-Ude : BNC SO RAN, 2005. s. 94

obrození měl své nedostatky, k nimž patřily absence poslušnosti a uspořádání, nejednotnost a existence rozporů mezi jednotlivými organizacemi.

Prof. PhDr. Miroslav Hroch, DrSc., ve své knize „V národním zájmu“ (1999), která se věnuje analýze evropských národních hnutí, vydělil tři fáze, jimiž prochází národní hnutí. Ve fázi A vzniká učenecský zájem o jazyk, historii a kulturu etnické skupiny. Pravděpodobně ještě není přítomná žádná propaganda, protože „tento zájem byl motivován osvícenskou touhou po poznání, ale také (a snad většinou) osvícenským patriotismem, láskou k vlasti a etnické skupině, která ji obývala“⁸⁰. Fáze B byla obdobím národní agitace; v průběhu této fáze se vlastenci (většinou učenec) snažili přesvědčit příslušníky své etnické skupiny o hodnotě národa. Fáze C je masové hnutí. V této fázi dosahuje národní hnutí úplné sociální skladby a teprve v tomto okamžiku lze mluvit o zformovaném národu⁸¹. Přejít k fázi C znamená, že činnost předáků hnutí vyšla za rámec pouhého zájmu a zaměřila se na rozšíření národního sebeuvědomění. Cílem patriotické propagandy ve fázi B je snaha změnit postoj lidí ke své etnické skupině takovým způsobem, aby své národní příslušenství považovali za něco víc než pouhou danost. Vladimír A. Chamutajev aplikuje Hrochovu teorii na burjatské národní hnutí a dochází k závěru: burjatské hnutí prošlo fázemi A a B, k fázi C však nedospělo. Předpokládá, že příčinou toho byl odpor ze strany konzervativní části „etnické elity, jejíž zájmy nevycházely za rámce zachování svého statusu“⁸², který byl zárukou jejího materiálního a společenského postavení. Neuskutečnění fáze C vedlo k uhasinání národního „zápalu“ a zanedbávání realizace většiny obrozeneckých projektů.

„Náboženská renesance“ a národní obrození jsou dva paralelně probíhající procesy, které v kontextu burjatského etnika úzce souvisí mezi sebou vzhledem k tomu, že se buddhismus stal neoddělitelnou součástí kultury Burjatů, způsobem jejich života. Buddhismus byl komponentem národního sebeuvědomění, o čemž svědčí odpověď jednoho z informátorů: „[Obnova buddhismu] souvisela s bouřlivým procesem národního obrození v buddhistických republikách, protože zvláštnost etnického buddhismu spočívá v tom, že na rozdíl od „městského“ buddhismu západního Ruska etnický buddhismus jde ruku v ruce společně s národním vědomím, a proto mnozí burjatští buddhističtí vůdcové tak či onak jsou i národními vůdci. [...] ve všech tradičně buddhistických státech se buddhismus považuje za jednu ze

---

⁸⁰ Hroch, Miroslav. V národním zájmu : požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě. [2. vyd.] Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1999. s. 15

⁸¹ Tamtéž, s. 15 – 16

⁸² Chamutajev, V. A. Nacional'nyj vopros v Burjatii. 1980 – 2000-e gg. Ulan-Ude : BNC SO RAN, 2008. s. 232

«značek» národnosti.⁸³ Pravděpodobně lze říci, že národní obrození a obnova buddhismu jsou dvě strany jedné mince: „U nás obrození buddhismu velice souviselo s obrozením národního sebeuvědomění: Burjati si uvědomili, že jsou Burjati a zároveň jsou buddhisté. Dlouhou dobu v ruském impériu ne národnost, ale právě náboženská příslušnost, vyznání bylo tím, na základě čeho se dělili poddaní. Být pravoslavným znamenalo být Rusem, být Tatarem znamenalo být muslimem, být buddhistou znamenalo být Burjatem nebo Kalmykem. [...] Pro nás buddhismus není pouhým náboženstvím, je součástí národního vědomí. Všude je buddhismus těsně spojen právě s národní kulturou. Je to obdivuhodné, ale buddhismus, i když je nadnárodním náboženstvím, zároveň existuje v národních formách.“⁸⁴ Existuje určitý názor, že buddhismus dokonce i výrazně ovlivnil psychiku Burjatů: „Buddhismus je jedním z nejmírumilovnějších náboženství. [...] Burjati, jako i většina kočovných národů, byli velmi krutí, agresivní. Jakmile přišel buddhismus, změnila se i jejich psychika.“⁸⁵ Tolerantnost, otevřenost a schopnost přejímat cizí tradice a obyčeje jsou těmi vlastnostmi buddhismu, které byly příčinou jeho masového rozšíření.

Fenomén Itigelova, jehož objevení bylo jednou z klíčových událostí „náboženské renesance“, měl významnou roli i v procesu národního obrození. Doktor historických věd Darima D. Amogolonova tvrdí, že příslušnost Itigelova k burjatskému etniku posiluje cit „národní výjimečnosti“ a přispívá ke konsolidaci etnické skupiny: „Návrat svatého lámy [...] je symbolickým důkazem obrození národní kultury a národního ducha, existence zvláštní a unikátní etnicko-kulturní pospolitosti, která má právo činit si nárok na mimořádný status v důsledku své zúčastněnosti na velikém tajemství nesmrtelnosti.“⁸⁶

Náboženství se stalo základním elementem národního sebeuvědomění a zpevňovalo „pocit pospolitosti“. Výsledky sociologického výzkumu z roku 2009 ukazují, že 75 % mladých Burjatů ve městě ze čtyř možností („věřím“, „spíše věřím“, „spíše nevěřím“, „nevěřím“) vybralo odpověď „věřím“, zatímco se mezi Burjaty staršími 60 let (totiž ti, kteří se narodili a vyrostli

---

⁸³ Rozhovor s informátorem T, 2014

⁸⁴ Rozhovor s informátorem T, 2014

⁸⁵ Rozhovor s informátorkou A, 2014

⁸⁶ Amogolonova, D. D. Vozvraščeniye Chambo-Lamy Itigelova i novaja koncepcija vozrožděniya Burjatii. *Věstník Burjatskogo gosudarstvennogo universiteta*. №7/2012. s. 68. Dostupné online na adrese <http://cyberleninka.ru/article/n/vozvraschenie-hambo-lamy-itigelova-i-novaya-kontsepsiya-vozrozhdeniya-buryatii> [citováno 18. 04. 2015]

v sovětském období) 37,5 % považovalo za ateisty. Z toho plyne, že mezi obrozením zájmu o náboženství předků a moderní etnicko-národní ideologií existuje určitá souvislost⁸⁷.

Zjistili jsme, že „etnická renesance“ pramenila z iniciativy samotného národa. Lze totéž říci i o obrození buddhismu? Převážně ano: „Bylo typicky národním. Samozřejmě, byli vůdcové, později se tento proces začal kontrolovat, ale to, co se dělo ve vesnicích a městech, bylo vášnivým. Lidé byli naplněni tímto nadšením, buddhismus pro všechny byl něčím čistým z dávné ideální minulosti. [...] Například, když do Burjatska v roce 1992 přijel dalajláma, bylo tady naprosté šílenství – Beatles by záviděli. Když se dalajláma proplétal davem lidí, mnozí z nich plakali, volali jej, protahovali ruce a snažili se ho dotknout.“⁸⁸ Obrození buddhismu, které začalo ještě na konci osmdesátých let, mělo povahu „všeburjatského fenoménu“: téměř ve všech okresech republiky za peníze věřících probíhaly „národní stavby“, během nichž byly obnoveny a postaveny mnohé dacany a kláštery. Avšak souhlasím i s názorem, že se vláda republiky v určitém ohledu podílela na náboženském obnovení: „Nelze pustit ze zřetele jak národní obrození, tak i to, co probíhalo prostřednictvím nátlaku a působení ve vyšších kruzích. [...] Když obyvatelé potřebují náboženství a chtějí svobodně navštěvovat dacan, musíme mít na paměti, že pro to, aby se otevřel dacan, potřebujeme moc a peníze, ale bez laiků by to také nebylo možné, neboť se mnohé kultovní stavby staví za peníze přispěvatelů – a právě to sjednocuje lidi z různých sociálních skupin. Obrození bylo národním, ale aby se dala prosadit nějaká idea, je zapotřebí použít světské moci.“⁸⁹ Existuje ještě i třetí názor na charakter „náboženské renesance“, který zaujímá střední místo mezi zmíněnými dvěma názory: „Vláda obrození nepřekážela. Politici se najednou věřícími nestali, ale jiným v tom nebránili. Chceš věřit – tak věř.“⁹⁰

Náboženské obrození kvůli svému národnímu charakteru ovšem naráželo na problémy. Stejně jako i „etnické renesanci“ chyběl mu propracovaný program, disciplína a řízení: „Všechno probíhalo revolučně, chaoticky. Neexistoval žádný systém. Najednou povolili stavět dacany a vzdělávat se pro duchovní povolání. Lidé darovali velké peníze. Buddhismus byl něčím poctivým a správným ve srovnání s komunistickým režimem.“⁹¹ Absence systému se odrazila i na samotné instituci církve: „Když v roce 1990 v Ivolginském dacanu byl otevřen duchovní seminář,

---

⁸⁷ Amogolonova, D. D. Varnavskij, P. K. Religija v sekularizovannom obščestvě: buddizm v sovremennoj Burjatii. In: Jangutov, L.E. *Buddizm v obščestvenno-političeskych processach Burjatii i stran Central'noj Azii*. Ulan-Ude : Izdatel'stvo Burjatskogo gosudarstvennogo universiteta, 2012. s. 61 – 62

⁸⁸ Rozhovor s informátorem T, 2014

⁸⁹ Rozhovor s informátorkou A, 2014

⁹⁰ Rozhovor s informátorem B, 2014

⁹¹ Rozhovor s informátorem R, 2014

přišli jsme my, mládí učedníci. Bylo nás 120. Staří lámové, kteří nás přijímali, z toho měli radost. Při přijetí museli být shovívaví, pokud šlo o slib, dělali výjimky vzhledem k tomu, že mnich musí dodržovat kolem 250 přikázání mnišského slibu. Nechali nám jich jen 5. Mělo to své následky. Náš buddhismus se ještě bude potýkat s určitými problémy, pro jejichž řešení bude nezbytné provést reformy, které posílí mnišskou disciplínu.“⁹²

4.3. Buddhismus a jeho význam v současném Burjatsku

Komunistická politika ateismu značně změnila postoj lidí k buddhismu, což zůstává závažným problémem až do dnes. Lidé se chovají k náboženství jako k pouhému souboru určitých rituálů, které měli provádět, aniž by věděli, v čem spočívá jejich skutečný význam. Při výrazné „desekularizaci“, tj. zeslabení stupně sekularizace, jenž byl dosažen v sovětském období, která se projevila růstem počtu věřících a účastí náboženských organizací a členů duchovenstva na veřejně-politickém dění, existuje nedostatek „pravé náboženské víry“. Provádění rituálů a bohoslužeb, i když se Burjaty považuje za důležité, však zůstává příležitostnou událostí. Na tuto skutečnost poukazovali informátoři při odpovědi na otázku o současném postavení buddhismu v Burjatsku: „Problém spočívá v tom, že postoj lidí k buddhismu je pragmatický. Nejčastěji jsou navštěvováni lámové-lékaři nebo lámové-zurchaj“⁹³.⁹⁴ Určitá část moderních buddhistů si „vzpomíná“ na svou příslušnost k náboženství v té době, kdy se v jejich životě objevují nějaké potíže: „Lidé nepřichází k lámovi pro to, aby se změnili nebo poznali [Buddhovo] Učení; chovají se k náboženství jako k službám, pomocí nichž se jim podaří řešit své problémy.“⁹⁵ Darima D. Amogolonova tento jev nazývá projevem „banální religiozity“, což je analogií s pojmem „banální nacionalismus“ zavedeným M. Billigem. Banální nacionalismus se vyjadřuje všednodenním používáním různých symbolů, které se vztahují k národní identitě: „[...] Nám se pořád připomíná, že «my» žijeme v národě: «naše» identita se pořád vyvěšuje před námi.“⁹⁶ Většinou vzniká tehdy, kdy národ je zformován a nic mu nehrozí. Stejně banální religiozita se objevuje v situaci, když náboženství nemá vhodné podmínky pro to, aby hrálo roli světonázoru. Dalajláma ve svém proslovu k buddhistům

⁹² Rozhovor s informátorem R, 2014

⁹³ Láma-astrolog; zurchaj je starodávná astrologie burjatsko-mongolských národů, která je populární v tradičně buddhistických regionech.

⁹⁴ Rozhovor s informátorem J, 2014

⁹⁵ Rozhovor s informátorem R, 2014

⁹⁶ Billig, M. Povsednevoje napominanije o Rodině. Přel. Artjom Smirnov. Filosofsko-literaturnyj žurnal Logos [online]. №58/2007. Dostupné online na adrese <http://www.ruthenia.ru/logos/number/58/03.pdf>. [citováno 19. 04. 2015]

Burjatska zdůraznil, že pojetí buddhismu jako jednoduchých modliteb a obřadů je nepřijatelné, a proto je nezbytné „pochopit základy buddhistické Dharmy“⁹⁷.

Jak zdůraznil jeden z mých informátorů, buddhismus ovlivňuje burjatskou společnost ve třech rovinách⁹⁸. První rovinou je vliv buddhistických hodnot a buddhistického učení:

„Buddhismus hlásá mírumilovnost a mír, totiž ty kvality, které jsou potřebné pro harmonický vývoj společnosti, světa a vztahů mezi lidmi.“⁹⁹ Dříve jsme již mluvili o tom, že 10 dobrých a 10 «černých» (negativních) skutků, jejichž představa pochází z buddhistických kanonů, slouží jako opora burjatské morálky. S ohledem na vlastní zkušenost si dovoluji říci, že většina rodičů s buddhismem, s jeho kulturou a filosofií seznamuje i své děti. Když jsem byla dítětem, moje babička mě brala s sebou do dachanu, velice jsem se na to těšila, protože mám ráda klid, který tam panuje. Pokud jsme obcházeli chrám, vyprávěla mi o Buddhovi a jiných bódhisattvech¹⁰⁰. Buddhismus říká, že zlo není vlastní podstatě člověka, nýbrž vzniká v důsledku určitých podmínek. Avšak člověk tyto podmínky je schopen překonat, zbavit se negativních emocí, přestat být pramenem svého a cizích utrpení a stát se pramenem štěstí i pro lidi kolem něj. Zářným příkladem takového způsobu života je Jeho svatost čtrnáctý dalajláma: „Není důležité, jestli jsi buddhista nebo křesťan, muslim nebo hinduista, jestli nějaké náboženství vůbec vyznáváš: důležitý je pouze tvůj pocit neoddělitelnosti od celého lidstva.“¹⁰¹ Buddhismus je tolerantní náboženství, které se stává populárním i mimo tradičně buddhistické regiony. Přitahuje obyvatele Evropy a Spojených států svou otevřeností, altruismem a filosofií, v níž přívrženci buddhismu objevují smysl života.

Společnost je také ovlivněna činností buddhistických organizací. Chambolama Ajušejev zdůrazňuje, že Sangha přidává obzvláště důležitý význam realizaci projektů, které se zaměřují na šíření a propagandu zdravého životního stylu a boj proti alkoholismu a narkomanii. Každý rok se provádějí šachová utkání o cenu Buddhistického institutu, soutěže v jazyce burjatském, mezinárodní turnaje v národním zápasu atd.¹⁰² Cílem všech akcí je podpora fyzického a duchovního zdraví občanů a zachování národních tradic. Účast na prospěšné a blahodárné

⁹⁷ Amogolonova, D. D. Vozvraščeniye Chambo-Lamy Itigelova i novaja koncepcija vozrožděniya Burjatii. *Věstník Burjatskogo gosudarstvennogo universiteta*. №7/2012. s. 69. Dostupné online na adrese <http://cyberleninka.ru/article/n/vozvraschenie-hambo-lamy-itigelova-i-novaya-kontseptsiya-vozrozhdeniya-buryatii> [citováno 18. 04. 2015]

⁹⁸ Rozhovor s informátorem J, 2014

⁹⁹ Rozhovor s informátorkou A, 2014

¹⁰⁰ Viz slovník

¹⁰¹ Urbanajeva, I. S. Potencial buddizma – dlja metateorii čelověčeskogo vsejedinstva. In: *Mir buddijskoj kultury. Materiály Vserossijskoj naučno-praktičeskoj konferencii „Potencial buddijskoj kultury Rossii v rešenii social'nych problem“*. Čita, 2011. s. 259

¹⁰² Zdroj: <http://sangharussia.ru/datsans/huree/>

činnosti je charakteristickým rysem nejen Buddhistické tradiční Sanghy Ruska, ale i na ní nezávislých organizací: buddhistické centrum „Majdar“ se společně s americkými a evropskými partnery zabývá ekologickými problémy Burjatska. Členové buddhistického duchovenstva se snaží pomáhat představitelům všech sociálních vrstev, kteří tuto pomoc potřebují – sirotkům, lidem se zdravotním postižením, seniorům atd., kontrolují dodržování lidských práv a usilují o dosažení míru jak v Rusku, tak i po celém světě.

Třetí rovinou vlivu buddhismu je činnost předáků buddhistické církve. Mluvili jsme o tom, že díky těsné spojitosti mezi buddhismem a národním sebeuvědoměním hlavy buddhistických organizací zároveň jsou národními vůdci. Takové postavení má, například, chambolama Ajušejev, který je považován za „spasitele Burjatů“¹⁰³, neboť velký důraz klade na obnovu a rozvoj burjatské kultury a jazyka. Kromě toho se aktivně podílí na politickém životě republiky i celého státu, což určitě prospívá postavení buddhistické církve v Rusku. Lámové hrají významnou roli v každodenním životě občanů tak, že jim pomáhají najít síly a překonat životní překážky, přežít těžké období, zlepšit se a poznat buddhistické učení.

Problém banální religiozity, která stačí pro vytváření a udržení národní identity a sebeuvědomění, však překáží buddhismu plnit jeho funkci světonázoru. Překonání daného problému spočívá v opravdovém poznání Buddhova Učení, a proto nejvýznamnější buddhista současnosti Jeho svatost čtrnáctý dalajláma zdůrazňuje důležitost vzdělání. Cestuje po celém světě, přednáší, účastní se konferencí, píše knihy a velice se zajímá o vědu. V roce 1989 obdržel Nobelovu cenu míru za návrh politického programu pod názvem Zóna ahinsy či Zóna míru (angl. *Zone of Ahimsa*). Jeho činnost je proniknuta představami nenásilí a altruismu, což jsou ideje nezbytné pro zachování duchovního a fyzického zdraví jedinců a společnosti a dosažení míru po celém světě.

---

¹⁰³ Bernstein, Anya. *Religious Bodies Politics : Rituals of Sovereignty in Buryat Buddhism*. Chicago : University of Chicago Press, 2013. s. 143

5. Shrnutí

Buddhismus v ruském impériu byl uznán jako oficiální náboženství v roce 1741, ale na území dnešního Burjatska se objevil již dlouhou dobu předtím. Setkal se s tradičně burjatskou kulturou a převzal její prvky a tak vznikla nová národní forma buddhismu známá jako burjatský buddhismus. Postupně se rozšířil po celém území a stal se nejen náboženstvím, ale i způsobem života a myšlení většiny Burjatů. Po zapojení Burjatska do soustavy ruského impéria se buddhismus nějakou dobu narážel na odpor ze strany ruské pravoslavné církve, která se snažila omezit jeho sféru vlivu. Později se stalo zjevným, že existence buddhistického vyznání na ruském území velice prospívá zahraničním vztahům státu s jinými buddhistickými zeměmi. Rozvoji buddhismu již nic nepřekáželo a byl dokonce vládou podporován. Buddhismus začal hrát důležitou roli nejen uvnitř země, ale i v zahraniční politice, a tuto úlohu zachovává až do dnes.

Po vzniku SSSR buddhistická církev dokázala na krátké období získat přízeň komunistické strany díky činnosti Agvana Doržijeva, který tvrdil, že buddhismus a marxismus mají mnoho společného. Avšak charakteristickým rysem ideologie socialistického státu je ateismus, a proto sovětská vláda iniciovala politiku proti náboženství, jejímž cílem bylo zničit instituce všech církví, které existovaly na území SSSR. Buddhistická církev nebyla výjimkou. Dacany a stúpy byly devastovány a používaly se jako skladovací prostory, byly zničeny buddhistické knihy a chrámové oltáře. Ale nejhroznějším aspektem ateistické politiky v třicátých letech 20. století byly masové represe věřících a duchovních, kteří byli uvězněni, zabiti či posláni do gulagu. Bez ohledu na nebezpečí trestu si lidé dokázali zachovat víru; lámové tajně pokračovali v náboženské službě, konali obřady a bohoslužby, pomáhali věřícím. Buddhismus se přesunul do „podzemí“ a nabyl latentního charakteru.

Situace se změnila se začátkem druhé světové války: Stalin začal používat náboženství pro motivaci vojáků. Proběhla částečná obnova buddhistické církve, která však nebyla projevem náboženské svobody, nýbrž procesem, který postupně prováděla vláda. Buddhismus se stává jedním z nástrojů státu pro navazování vztahů s buddhistickou Asií, díky čemuž buddhistické duchovenstvo získalo určitá privilegia, ke kterým patří obnovení Centrálního duchovního úřadu buddhistů a povolení stavby dacanu „Chambinskoje sume“ v roce 1946. I když činnost burjatské buddhistické církve byla pořád omezována a nacházela se pod stálým dohledem, vytvořila si podmínky potřebné k tomu, aby alespoň dokázala zachovat tradice buddhismu a přežít sovětskou epochu.

Rozpad Sovětského svazu v roce 1991 způsobil zásadní změny ve společnosti. Spolu se státem zanikla i nadvláda sovětské ideologie, což znamenalo návrat náboženské svobody. V devadesátých letech začíná aktivní obnovení buddhismu. Takzvaná „náboženská renesance“ těsně souvisela s jiným procesem, který se odehrával v též době – s burjatským národním obrozením. Buddhismus se stal nezbytným prvkem národního sebevědomí Burjatů, a proto přispěl ke konsolidaci burjatské etnické skupiny a hrál významnou roli v obrození burjatské kultury, historie a jazyka, které proběhlo z iniciativy samotného národa a jeho předáků. Burjatské národní hnutí ale neprošlo všemi fázemi a zastavilo se na etapě národní agitace (fáze B podle M. Hrocha).

Rozhovory s informátory mi pomohly doplnit historická fakta o skutečnost, která se odehrávala v rámci jednotlivých rodin a byla skryta. Zjistili jsme, že v sovětském období náboženská činnost probíhala tajně a všechny náboženské svátky, rituály a bohoslužby přetrvávaly. Nehledě na hrozící trest se lidé nezřekli své víry, neboť si bez ní nedovedli svůj život představit. Díky jejich nezlomnému přesvědčení buddhismus přežil, dokázal se obnovit a dnes ve tvaru Buddhistické tradiční Sanghy Ruska a dalších buddhistických organizací ovlivňuje společenský život a politické dění ve státě.

V poslední kapitole jsme mluvili o problému banální religiozity, který je důsledkem nedostatku vzdělání v oblasti náboženství a projevuje se v tom, že věřící provádějí náboženské úkony, ale nechápou jejich opravdový význam. Tato práce mi v určitém ohledu pomohla překonat tento problém, protože můj zájem o dějiny buddhismu byl podnětem k podrobnějšímu zkoumání a pochopení jeho filosofie a tradic. Buddhismus zaujímá důležité postavení v současném Burjatsku, je součástí národní identity Burjatů a dává jim pocit jednotnosti a jistoty. Buddhismus hlásá ideje nenásilí, tolerantnosti a mírumilovnosti, a pravděpodobně právě proto přitahuje lidi nezávisle na jejich vyznání a národnosti. Buddhistická církev v čele s Jeho svátostí čtrnáctým dalajlámou usiluje o mír, odzbrojení a dosažení harmonie ve vztazích mezi lidmi a státy. Staré přísloví hlásí, že svět existuje, pokud v něm žije alespoň jeden buddhistický mnich, a jsou to slova, která vyjadřují důležitost buddhistických hodnot a filosofie nejen pro buddhisty, ale i pro celé lidstvo.

6. Závěr

Viděli jsme, že buddhismus je nezbytnou součástí burjatské kultury a elementem burjatského národního sebevědomí, a proto hraje zásadní roli v procesu národního obrození. Burjatský jazyk postupně přestává být zdrojem pocitu sounáležitosti a jednoty národa, protože se v každodenním životě užívá jen zřídka. Podle údajů sociologického výzkumu pouze 25 % respondentů mluví doma burjatsky, 37 % používá oba jazyky a 38 % mluví převážně rusky. Kromě toho, na otázku „Jaký jazyk umíte nejlépe“ burjatštinu uvedlo méně než 10% lidí. Výsledky dalšího zkoumání ukázaly, že v seznamu identifikátorů, podle nichž se lidé identifikují s burjatským etnikem, jazyk je na čtvrtém místě. Častěji se vyskytují odpovědi „kultura, obyčej, obřady“, „rodný kraj, příroda“ a „zevnějšek“. Odpověď „buddhismus“ uvedlo 35 % respondentů. Dalo by se vzhledem k tomu říci, že funkci jazyka začíná přebírat buddhismus jakožto náboženství všech Burjatů? A co ti Burjati, kteří vyznávají šamanismus? Přibližně desetina respondentů za nejdůležitější prvek identifikace s etnikem považuje právě šamanismus¹⁰⁴. Z toho plyne, že i když buddhismus je významný prvek burjatské kultury, dává lidem pocit sjednocení a ovlivňuje burjatskou společnost, nemůžeme jednoznačně stanovit, že je hlavním identifikátorem burjatského etnika. Tuto roli, jak ukazuje výzkum, hraje kultura a obyčej, avšak není příliš jasné, co zahrnují dané pojmy.

V práci jsem se také zabývala burjatským národním hnutím, které se zastavilo ve fázi B a nedospělo k fázi C. Bylo by však logické položit otázku: jak lze dosáhnout poslední etapy? Kvůli tomu, že jazyk již není sjednocující silou a buddhismus není náboženstvím úplně všech Burjatů, je zapotřebí nové představy, která bude značkou národa a národní identity. Předpokládám, že by takovou představou mohla být právě kultura burjatského národa. V daném případě kulturou míním historii, mentalitu a tradice, které jsou společné pro celý národ. Podle mého názoru, i když burjatské národní obrození dospěje k fázi C, v politické rovině nenastane žádná podstatná změna. Osamostatnění Burjatska od Ruska nepřipadá v úvahu. Za prvé, značný počet obyvatel Burjatska tvoří etničtí Rusové. Za druhé, ekonomika Burjatska není dostatečně rozvinutá pro to, aby dokázala udržovat blahobyt svých obyvatel. Z toho plyne třetí důvod: pro Burjatsko je celkem výhodné být součástí Ruské federace, která investuje do ekonomiky republiky a tím podporuje její rozvoj. Burjatsko sousedí s Mongolskem a Čínou, které by pravděpodobně nedokázaly poskytovat stejnou podporu a také brát v úvahu zájmy republiky. Výsledkem dosažení fáze C by proto mohlo být rozšíření autonomie republiky a minimalizace zásahů Moskvy do vnitřních záležitostí Burjatska.

---

¹⁰⁴ Abajeva, L. L. Žukovskaja, N. L. Burjati. Moskva : Nauka, 2004. s. 580 – 581.

Seznam pramenů a použité literatury:

- Abajeva, L. L. Žukovskaja, N. L. Burjati. Moskva : Nauka, 2004. 633 s. ISBN 5-02-009856-6.
- Amogolonova, D. D. Vozvraščeniye Chambo-Lamy Itigelova i novaja koncepcija vozrožděniya Burjatii. *Věstnik Burjatskogo gosudarstvennogo universiteta*. №7/2012. Dostupné online na adrese [<http://cyberleninka.ru/article/n/vozvrascenie-hambo-lamy-itigelova-i-novaya-kontseptsiya-vozrozhdeniya-buryatii>].
- Amogolonova, D. D. Varnavskij, P. K. Religija v sekularizovannom občestvě: buddizm v sovremennoj Burjatii. In: Jangutov, L.E. *Buddizm v občestvenno-političeských processach Burjatii i stran Central'noj Azii*. Ulan-Ude : Izdatel'stvo Burjatskogo gosudarstvennogo universiteta, 2012. s. 58 – 71. ISBN 978-5-9793-0470-0.
- Batorova, E. B. Achmadulina S. Z. Netradicionnyje religii v Burjatii (1990-e – 2000-e gody). Ulan-Ude : Izd-vo BGSMA im. V. R. Filippova, 2010. 192 s. ISBN 978-5-8200-0187-1.
- Bernstein, Anya. *Religious Bodies Politics : Rituals of Sovereignty in Buryat Buddhism*. Chicago : University of Chicago Press, 2013.
- Bělka, Luboš. *Tibetský buddhismus v Burjatsku*. 1. vyd. Brno : Masarykova Univerzita, 2001. 349 s. ISBN 80-210-2727-4.
- Billig, M. Povsednevnoje napominaniye o Rodině. Přel. Artjom Smirnov. *Filosofsko-literaturnyj žurnal Logos* [online]. №58/2007. Dostupné online na adrese [<http://www.ruthenia.ru/logos/number/58/03.pdf>].
- Čimitdoržijev, Š. B. Načalo rasprostraneniya buddizma v Burjatii. In: Jangutov, L.E. *Burjatskij buddizm: istorija i ideologija*. Ulan-Ude : Nakladatelství BNC SO RAN, 1997. s. 18 – 28. ISBN 5-7925-0013-4.
- Damdinov, A. V. Agvan Doržijev v obnovlenčeskom dviženii burjatskogo buddijskogo duchovenstva. In: Jangutov, L.E. *Burjatskij buddizm: istorija i ideologija*. Ulan-Ude : Nakladatelství BNC SO RAN, 1997. s. 79 – 92. ISBN 5-7925-0013-4.
- Disman, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost : příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha : Karolinum, 2000. 374 str. ISBN 978-80-246-0139-7.
- Doržijev, D. L. K voprosu o provedenii „antireligioznoj“ kampanii v Burjatii na rubeže 1920 – 1930 – ch gg. In: Jangutov, L.E. *Burjatskij buddizm: istorija i ideologija*. Ulan-Ude : Nakladatelství BNC SO RAN, 1997. s. 66 – 79. ISBN 5-7925-0013-4.
- Frolova, D. B. Obnovlenčestvo v Burjatii. In: Nesterkin, S. P. *Buddizm v Burjatii: istoki, istroija, sovrěmennost'*. Ulan-Ude : Nakladatelství BNC SO RAN, 2002. s. 159 – 168. ISBN 5-7925-0120-3.
- Galdanova, G. R. Gerasimova, K. M. Dašijev, D.B. a kol. *Lamaizm v Burjatii XVIII – načala XX věka*. Novosibirsk : Nauka, 1983. 232 s.
- Hendl, Jan. *Kvalitativní výzkum : základní teorie, metody a aplikace*. Vyd. 2., aktualizované. Praha : Portál, 2008. 408 s. ISBN 978-80-7367-485-4.
- Hroch, Miroslav. *V národním zájmu : požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě*. [2. vyd.] Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1999. 199 s. ISBN 80-7106-298-7.
- Chamutajev, V. A. *Burjatskoje nacional'noje dviženije. 1980 – 2000-e gg*. Ulan-Ude : BNC SO RAN, 2005. 292 s. ISBN 5-7925-0171-8.
- Chamutajev, V. A. *Nacional'nyj vopros v Burjatii. 1980 – 2000-e gg*. Ulan-Ude : BNC SO RAN, 2008. 386 s. ISBN 978-5-79-25-0273-4.
- Jangutov, L. E. *Buddizm v občestvěnných i političeských processach Mongolii i Burjatii*. In: Jangutov, L.E. *Buddizm v občestvenno-političeských processach Burjatii i stran Central'noj*

Azii. Ulan-Ude : Izdatel'stvo Burjatskogo gosudarstvennogo universiteta, 2012. s. 20 – 33. ISBN 978-5-9793-0470-0.

Mitypov, V. M. Buddijskaja cerkov' Rossii: religioznyj renessans 1990-ch gg. In: Jangutov, L. E. *Buddizm v obščestvenno-političeskych processach Burjatii i stran Central'noj Azii*. Ulan-Ude : Izdatel'stvo Burjatskogo gosudarstvennogo universiteta, 2012. s. 33 – 40. ISBN 978-5-9793-0470-0.

Natsagdorj, Tsongool B. Buddijskij faktor v obščemongolskoj identičnosti rossijskich burjat v XVIII věkě. In: Morhojeva a kol. *Pograničje kultur – kultury pograničja*. Varšava : Artes Liberales, 2012. s. 84 – 112. ISBN 978-83-63636-7-4.

Urbanajeva, I. S. Potencial buddizma – dlja metateorii čelověčeskogo vsejedinstva. In: Mir buddijskoj kultury. Materiály Vserossijskoj naučno-praktičeskoj konferencii „Potencial buddijskoj kultury Rossii v rešenii social'nych problem“. Čita, 2011. s. 253 – 261. ISBN 978-5-85158-730-6.

Vančikova, C.P. Čimitdoržin, D.G. Dějiny buddhismu v Burjatsku: 1945 – 2000. Ulan-Ude : BNC SO RAN, 2006.

Vaněk, Miroslav. Naslouchat hlasům paměti : teoretické a praktické aspekty orální historie / Miroslav Vaněk, Pavel Mücke, Hana Pelikánová. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. 224 str. ISBN 978-80-7285-089-1.

Vaněk, Miroslav. Třetí strana trojúhelníku : teorie a praxe orální historie / Miroslav Vaněk a Pavel Mücke. 1. vyd. Praha : Fakulta humanitních studií UK v Praze : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR , 2011. 293 str. ISBN 978-80-87398-11-1 (pro FHS). ISBN 978-80-7285-145-4 (pro ÚSD).

Větlušskaja, L. L. Rol' buddizma Vadžrajany v social'noj žizni Burjat. In: Jangutov, L.E. *Buddizm v obščestvenno-političeskych processach Burjatii i stran Central'noj Azii*. Ulan-Ude : Izdatel'stvo Burjatskogo gosudarstvennogo universiteta, 2012. s. 95 – 103. ISBN 978-5-9793-0470-0.

Internetové zdroje:

Informační centrum OSN v Praze [<http://www.osn.cz/>].

Moodle Fakulty humanitních studií UK [<http://moodle.fhs.cuni.cz/>].

Oficiální stránka Buddhistické tradiční Sanghy Ruska [<http://sangharussia.ru/>].

Put' k duše [<http://waytosoul.ru/>].

V buddizme. Informačně-komunikativní portál o buddhismu [<http://vbuddisme.ru/>].

Rozhovory:

Rozhovor s informátorkou A. Ulan-Ude, srpen 2014.

Rozhovor s informátorem B. Ulan-Ude, srpen 2014.

Rozhovor s informátorkou D. Ulan-Ude, srpen 2014.

Rozhovor s informátorem J. Ulan-Ude, srpen 2014.

Rozhovor s informátorem R. Ulan-Ude, srpen 2014.

Rozhovor s informátorem T. Ulan-Ude, srpen 2014.

Příloha č. 1. Slovník použitých buddhistických pojmů:

Bandido chamboláma – titul hlavy buddhistické organizace.

Bódhisattva – ten, kdo dosáhl stavu Buddha a usiluje o probuzení.

Dacan – buddhistický klášter nebo klášterní komplex v Burjatsku. Při dacanech se otevírají buddhistické školy.

Dalajláma (dá se přeložit jako „oceán moudrosti“) – je považován za duchovního vůdce Tibetu. Předpokládá se, že každý dalajláma je reinkarnací (tibetsky *tulku*) předchozího dalajlámy a emanací bódhisattvy soucitu Avalókitéšvary.

Dugan – malý buddhistický chrám. Většinou je zasvěcen určitému božstvu.

Hínajána („*Malý vůz*“) – první zmínky o tomto pojmu se datují do 1. – 2. století. Používá se pro označení jižních škol buddhismu (Srí Lanka, Thajsko, Barma, Laos, Kambodža). Její nejvyšším ideálem je arahant (ten, kdo dosáhl nirvány), který usiluje pouze o vlastní vysvobození ze světa samsáry.

Mahájána („*Velký vůz*“) – také je někdy nazývána „*Velká cesta*“. Je jedním ze tří hlavních směrů buddhismu. Vznikla v Indii, později se rozšířila do Číny, Japonska, Korey, Vietnamu, Tibetu, Mongolska a některých regionů Ruska. Podle tradice pochází od samotného Gautamy Buddha. Její hlavní myšlenkou je bódhičitta (soucit a láska) vůči všem bytostem.

Sagaalgan – buddhistický nový rok, jehož datum se určuje podle měsíčního kalendáře.

Sangha – buddhistická komunita.

Stúpa – buddhistická monumentální a kultovní stavba, která má kulové obrysy. Uvnitř ní se obvykle nachází buddhistické relikvie.

Sume – synonym slova „dugan“.

Vadžrajána („*Diamantový vůz*“) – směr buddhismu, který se vytvořil v rámci mahájány v 5. století. Pokládá se za nejvyšší učení, které nejrychleji vede k cíli – dosažení původního, neduálního stavu mysli.

Informátorka A

Вопрос 1. Как бы Вы описали положение буддизма в Бурятии в советский период?

Ответ: Когда к власти приходят Советы, выстраивается общая программа действий вне зависимости от отношения к религии. Конечно, для советской власти изначально самым главным врагом было православие, потому что православие было основой идеологии царского правительства, но в момент начала политических репрессий в 20-30-ые годы они затронули как дацаны, так и синагоги, мечети. Церкви и дацаны превращали в дома культуры, в склады, в музеи, танцевальные площадки. Все храмовое добро уничтожалось. Кардинальное изменение в отношении к религии происходит именно в военный период – возникла необходимость национального подъема, патриотизма, воодушевления, и Сталин принимает решение открыть дацан. Иволгинский дацан проводит первый хурал (богослужение) в 1946. Именно война вызвала перелом в отношениях с религиозными организациями, в том числе и с буддизмом. Но ставить особняком какое-то негативное отношение именно к буддийской церкви мы не можем, отношение к религии было одинаковое. Основной идеологической платформой был атеизм. Перелом происходит, Иволгинский дацан действует, может проводить свои службы, собираются миряне, но в период массовых политических репрессий 10 тысяч лам в Бурятии было уничтожено. Если вы посмотрите списки жертв политических репрессий, найдете очень много именно лам.

Вопрос 2. Но ведь несмотря на атеистическую политику государства люди все равно продолжали верить?

Ответ: У меня есть один конкретный пример. У моей знакомой дед был ламой. Она рассказывала, что на самом деле все буддийские праздники в доме отмечались, все это происходило тайно, тайно ходили в дацан. Это то, что происходило в семье, дома. Но когда она приходила в школу, там была абсолютно другая ситуация, совершенно другие идеи. Это наверное очень важная особенность таких переломных моментов в истории, что всегда к религии приходит прежде всего молодежь, и уходит из религии тоже прежде всего молодежь в силу своего максималистского отношения к жизни, в силу того, что все новое воспринимается гораздо легче. В девяностые годы, когда начался религиозный подъем, оказалось, что верующих больше всего среди молодого поколения.

Вопрос 3. Как происходило возрождение буддизма?

Ответ: В 1990 году выходит закон о свободе вероисповедания. Фактически этот закон разрешал все, в том числе регистрировать религиозные организации. Рушится железный занавес, и в Россию хлынуло множество иных религиозных движений. Возрождались, конечно, традиционные конфессии, но основная масса ринулась в новые религиозные организации, секты. Этот закон дал слишком много свободы, и в 1997 году его ужесточили: для того, чтобы зарегистрироваться, нужно пройти множеством инстанций. Особенность современной ситуации заключается в том, что много представителей русскоязычного населения обращаются к буддийской церкви. Появляется понятие «белый лама», когда европеец становится буддийским священнослужителем. И буддисты в свою очередь отмечают многие православные праздники. Именно это синкретичное сознание поведения очень сильно влияет на нашу повседневную жизнь и на наше отношение к религии. Для нас это легко, хотя истинно верующий человек должен находиться исключительно в лоне своей церкви.

Вопрос 4. Какова была роль Буддийской традиционной Сангхи России в процессе возрождения буддизма?

Ответ: Институализация имеет очень важное организационное значение. Ведь для того, чтобы люди ходили в дацаны, нужно эти дацаны открыть. БТСР в этом отношении сыграла

определяющую роль, хотя были сложности и недопонимание. На сегодняшний день процесс урегулирован, хотя есть такие буддийские организации, которые сами буддисты не до конца признают. Допустим, необуддизм. Датчанин Оле Нидал, известный необуддист, который путешествует по России, проповедует упрощенную форму буддизма для европейцев. Образ жизни меняется, ускоряется, упрощается, и это влияет на появление таких феноменов как необуддизм. Задача БТСП заключается в сохранении традиций, культуры, и это связано не только с религией, но и с национальной составляющей. Религия, принадлежность к конфессии, является одним из признаков национальности.

Вопрос 5. Могли бы Вы назвать возрождение буддизма «народным»?

Ответ: Я считаю, нужно не упускать из внимания ни народное возрождение, ни то, что происходило путем определенного давления или действий в верхах, без этого процесса не могло быть в любом случае, но когда население нуждается в религии, нуждается в том, чтобы свободно посещать дацан, нужно помнить, что для того, чтобы открыть дацан, нужна власть, нужны деньги, но и без мирян этого тоже не произойдет, потому что многие культовые здания строятся за счет пожертвований – это то, что объединяет людей разных социальных категорий. Возрождение было народным, но для того, чтобы продвинуть какую-то идею нужно использовать светскую власть. Это взаимодополняющие друг друга элементы. Без народа, без верующих это, конечно, произойти не может.

Вопрос 6. Как буддизм влияет на политическую и социальную жизнь современного общества?

Ответ: Буддизм одна из самых миролюбивых религий. Существует мнение, что буряты, как и многие кочевые народы, были очень жестокими, агрессивными. Как только буддизм появился у бурят, меняется и их психология. Буддизм проповедует миролюбие, спокойствие, и это именно те качества, которые необходимы для гармоничного развития общества, мира, взаимоотношений между людьми.

Informátor B a informátorka D

Вопрос 1. Как бы вы описали положение буддизма в советский период?

Ответ (B): Мы в советское время верующими не были. После того, как я в пятом классе заболела, мои родители стали верующими. А мы как в школе, так и после, были безбожниками при советской власти. Она вытравивала с корнем всю религию, хотя дядя у меня, мамин двоюродный брат, лама был, в тюрьме за это сидел. Его выпустили, когда я училась в седьмом. В тюрьме он стал портным и сшил мне на выпускной платье.

Ответ (D): Буддизм после войны, в 1946 году, официально разрешили. Дацан открыли, лам поселили. Более открыто буряты стали верить с восьмидесятых годов. Все стали молиться. До этого был только один дацан, Иволгинский, и маленькие дацаны по деревням. В каждой деревне был лама. Крайне категорично религию запрещали в тридцатых годах. А потом с началом войны стало полегче. А в 1946 при Совете министров СССР открыли отдел по религиям.

Вопрос 2. А религиозные праздники отмечали?

Ответ (B): Сагаалган отмечали, как и сейчас. Никто не запрещал, но дальше семьи это не выходило. Поклоняться и молиться в нашей семье начали после того, как я заболела. Лама сказал моим родителям, что они не делают нужные обряды, нужно срочно сделать, иначе я умру. Дедушка стал каждый год ездить в дацан в Улан-Удэ на обряд «табакхан», это наш семейный обряд. Совершается на следующий день после наступления Сагаалгана. Раньше один дацан был, и мы постоянно туда возили отца, хотя сами не были верующими. Только когда не стало его, самим пришлось все делать.

Вопрос 3. Что изменилось с распадом СССР?

Ответ (D): Была разрушена идеологическая основа коммунизма, все стали молиться: мусульмане стали мечети открывать, буддисты начали дацаны строить, православные возводили церкви, приглашали попов. Официально прекратился гнет верующих.

Вопрос 4. Как восстанавливали буддизм?

Ответ (D): Дацаны открыли, лам набрали, стали отправлять их учиться в Монголию. А уже совсем недавно, лет 15-20 назад, стали восстанавливать дацаны, которые были еще до революции – в Эрхирик, Селенгинске, Кяхте. Стали назначать туда священников. Ламы, которые в Монголии выучились, возвращались и начинали служить. Позднее начали отправлять на обучение в Индию, к Далай-ламе. Вот так постепенно все стали верить. Денег на все это правительство почти не выделяло, так что верующие начали сами вносить пожертвования.

Вопрос 5. Какое участие принимало правительство в восстановлении буддизма?

Ответ (D): Не мешало. Сильно в религию не ударялись, но и не препятствовали. Хочешь верить – верь.

Informátor J

Вопрос 1. Как бы Вы описали положение буддизма в Бурятии в советский период?

Ответ: Когда к власти пришли Советы, буддисты хотели как-то приспособиться к советской действительности. Было основано движение обновленчества во главе с Агваном Доржиевым; они осуждали пышные обряды ламаизма, то, что ламы наживаются, были солидарны с советским представлением, что ламы занимаются эксплуатацией. Они призывали к очищению буддизма, призывали вернуться к истокам буддийской философии и утверждали, что между буддизмом и марксизмом есть много общего. Была мысль приспособить буддизм к советской действительности и выжить, хотя уже чувствовалось грозное веяние. Есть исторические сведения о встрече бывшего Хамбо-ламы (титул главы Буддийской традиционной Сангхи России) Даши-Доржо Итигэлова с лидером обновленческого движения Агваном Доржиевым, во время которой Итигэлов сказал, что надо уезжать, потому что скоро всех схватят. Когда Агван Доржиев спросил Итигэлова, почему тогда он не бежит из страны, тот ответил, что его они не успеют схватить. Советская власть сначала заигрывала с буддизмом, и тем не менее ее дальнейшая политика отделения церкви от государства привела к разгрому религиозных организаций и дацанов (буддийский храм). Причиной погромов была в первую очередь атеистическая политика, но с другой стороны церковные деятели поддерживали белое движение, и это тоже был повод для ограничения Советами религиозной жизни. Это был период, когда началась «борьба за умы», информационная война. В этой борьбе церкви, как буддийская, так и православная, заняли сторону белых. Дошло к полному разгрому буддийской церкви; были разгромлены все монастыри, многие дацаны использовались как арсеналы и дома культуры, сжигались книги, лам отправляли в ссылки. Были ламы, которые тайком продолжали религиозное служение и проводили религиозные обряды. Но народ несмотря на почти полное уничтожение церкви продолжал верить. Буддизм глубоко пустил корни, потому что был не просто религией, буддизм был образом жизни. Его 10 добрых деяний были основой морали. Когда началась война, Сталин понял, что людям надо возвращать веру. Было разрешено строительство Иволгинского дацана, возникло Центральное духовное управление буддистов (ЦДУБ), было разрешено молиться.

Вопрос 2. Как происходило возрождение буддизма?

Ответ: Большую роль в процессе возрождения сыграло создание Хамбо-ламой Аюшеевым Буддийской традиционной Сангхи России, которая заменила ЦДУБ. Целью

БТСП было восстановление традиционного для Бурятии буддизма Гелугпа, потому что во время советского периода все школы и направления смешались и переплелись. Было очень много споров. Многие обвиняли Аюшеева в том, что Бурятия перестает быть центром российского буддизма. Главным аргументом Хамбо-ламы было утверждение, что веровать нужно согласно буддийскому учению. Создание БТСП можно по праву считать началом возрождения буддийской церкви. На момент возрождения существовало множество религиозных организаций, каждая из которых проповедывала свою буддийскую традицию, и именно они в первую очередь подверглись реформации. Существовала комиссия, которая ездила по дацанам и аттестовывала лам. Второй победой возрождения буддизма было создание буддийского института Даши Чойнхорлин, который получил сертификат от Министерства образования Российской Федерации. На сегодняшний день бурятский буддизм это, в первую очередь, БТСП во главе с Хамбо-ламой Аюшеевым, Совет института Даши Чойнхорлина, где готовят и обучают лам, и подобный буддийский университет, созданный в Агинске. Затем произошли важнейшие события, связанные с феноменом Итигэлова, который сыграл огромнейшую роль в подъеме буддизма и веры.

Вопрос 3. Вы упомянули факт, что даже во время советской атеистической политики народ продолжал верить. Как это было возможно? Как обстояла ситуация с религиозными обрядами и праздниками?

Ответ: Пример из моего детства – я не знал, что такое Сагаалган (Новый год по восточному календарю, Праздник Белого месяца). Но однажды пришел мой друг и позвал меня с собой. Мы заходили в дома, кланялись, и нам давали конфеты. Я тогда очень удивлялся, почему мы каждый день так не ходим. Однако вечером, когда я рассказал все родителям, они объяснили мне, что это религиозный праздник, который нельзя праздновать. Официально празднование было запрещено, но тем не менее люди праздновали. Это не запрещалось в плане уголовно-наказуемом – не рекомендовалось. Но если партийный работник был замечен в праздновании религиозного праздника, его могли уволить с работы, он подвергался административному наказанию. Это не афишировалось, но праздник был. Он был даже гораздо интереснее, гораздо лучше, чем сейчас.

Вопрос 4. Возрождение буддизма началось после распада СССР или еще в преддверии этого события?

Ответ: Все началось во время М. С. Горбачева. Советский союз нуждался в реформах, в первую очередь в экономических. Горбачев, однако, начал с реформ в области свободы совести, дал людям право религиозного выбора.

Вопрос 5. Какие известные люди и события были связаны с процессом возрождения буддизма?

Ответ: Создание Буддийской традиционной Сангхи России было началом возрождения церкви. Большая заслуга принадлежит бывшим ламам, которые сохранили верность буддийскому учению. Это наш бурятский институт монголоведения, который изучал буддизм.

Вопрос 6. Как буддизм влияет на политическую и социальную жизнь современного общества?

Ответ: Этот вопрос можно рассмотреть в нескольких плоскостях. В первую очередь, это влияние конкретно буддийского учения и буддийских ценностей на общество. Во-вторых, это роль буддийских организаций. Ну и конечно же, это деятельность лидеров буддийской церкви. Проблема в том, что люди относятся к буддизму прагматически. Чаще всего люди ходят либо к ламам-лекарям, либо к ламам-зурхай (астрологи). Организации буддийской церкви активно участвуют в политической жизни республики,

основывают движения анти-алкогольной пропаганды. БТСР старается возродить культуру и бурятский язык, проводит праздники, фестивали, спортивные соревнования, конференции. Они заботятся о духовном и физическом благе граждан. Буддизм проникает во все сферы деятельности человека, становится важнейшим фактором социально-общественной жизни Бурятии.

Informátor R

Вопрос 1. Как бы Вы описали положение буддизма в Бурятии в советский период?

Ответ: Буддизм не является исключением среди других религий, которые существовали на территории России. Как и все религии, буддизм подвергся гонениям со стороны коммунистического режима. Особенно это проявилось в 20-ые и 30-ые годы. 10-12 тысяч лам подверглись репрессиям, были отправлены в сталинские лагеря, откуда вернулись единицы. К 1937 году уже фактически не было ни одного функционирующего дацана. Взять моих родственников, среди которых были ламы: дед рассказывал, что первого арестовали в 1927 году, он так и не вернулся, второго брата, тоже ламу, забрали в 1930 году. В районе Хоринска есть Белая гора, где по рассказам свидетелей расстреливали по несколько сотен лам. Старики рассказывали, что по степям везде летали белые страницы из буддийских книг. Коммунисты разрушали культовые сооружения, статуи Будд; статуи, которые были сделаны из меди, переплавляли и изготавливали из них чайники, тазы. К апогею репрессий в 1937 году на всей территории Советского союза не было ни одного действующего дацана. Все ламы были репрессированы, отправлены в ГУЛАГ, где многие погибли. Мой двоюродный дедушка вернулся из ГУЛАГа, где провел 10 лет. Вернулся с подорванным здоровьем, испорченным зрением, хроническими болезнями. Вплоть до распада СССР он подвергался гонениям со стороны коммунистической партии, ее члены постоянно контролировали, чем он занимается, не ведет ли какую-то религиозную агитацию. Но он сохранил духовную веру, не оставил религиозные практики, читал молитвы, и когда началось возрождение в 90-ые годы, он был в числе первых людей, которые закладывали основы строительства дацана в его районе – принимал участие в выборе места, проведении молебнов. Также он стал одним из первых наставников для молодых послушников этого дацана. Ослабление атеистического давления началось во время фашистского вторжения на территорию Советского союза, когда в первые годы войны страна испытала шок. Сталин нуждался во всеобщей мобилизации, для этого прибегнул к возрождению культа исторических личностей, таких как Александр Невский, Александр Суворов. В том числе использовал религию для духовного подъема населения. Из лагерей возвращали религиозных деятелей, буддистов, мусульман, христиан, и на этой волне разрешили построить один буддийский храм – Иволгинский дацан; позже открыли Окинский дацан. Тем не менее, полной свободы не было. Ламы очень боялись исполнительной власти, коммунистов. Но Жамбал-Доржи-лама, который в 70-ые годы занимал должность настоятеля Иволгинского дацана, был очень прямым и смелым человеком. Однажды он собрал вещи и отправился в исполком (исполнительный комитет). Ламы отговаривали его, так как это было очень опасно, но он не боялся. Он сказал, что готов идти туда ради веры. Причина его недовольства была ясна: хоть дацан и функционировал, КГБ держало его под постоянным контролем, на учете были все, кто приезжал в дацан. Впоследствии они подвергались репрессиям, у людей возникали проблемы на работе. И народ боялся приходить в храм – дацан опустел. И тогда Жамбал-Доржи-лама приехал в исполком и сказал им, чтобы они закрыли дацан, о чем, конечно же, не могло быть и речи, потому что дацан был нужен не только верующим, но и политической власти, чтобы весь мир видел, что в СССР религия не подвергается гонениям. На вопрос чиновников о том, почему дацан должен быть закрыт, он ответил,

что дацан существует, чтобы люди ходили туда и молились; если туда никто не ходит, зачем он нужен? После этого контроль немного ослабили, люди начали посещать храм. Во времена репрессий человек мог поплатиться жизнью за свою веру. Когда в конце 1990 года в Иволгинском дацане открыли духовную семинарию, пришли мы, молодые послушники; нас было 120 человек. Старые ламы, которые принимали нас, были этому очень рады. При приеме они были вынуждены делать послабления в отношении обетов, делали исключения, потому что монах должен соблюдать около 250 заповедей монашеского обета. Нам оставили всего 5. Это имело свои последствия. Такие послабления нарушают дисциплину. Наш буддизм еще будет сталкиваться с определенными проблемами, которые для своего решения требуют проведения реформ с целью усиления монашеской дисциплины. По некоторым данным сейчас в Бурятии порядка 500 лам. Тоталитарная система нанесла буддизму и другим религиям колоссальный урон. Одним из самых негативных последствий было возникновение людей, которые считали себя священнослужителями, но не следовали по пути духовной практики, что-то между мирянином и священнослужителем. Урон был нанесен в самое сердце – расстреливали монахов, то есть носителей Учения Будды.

Вопрос 2. Но ведь не смотря на атеистическую политику люди все равно продолжали верить?

Ответ: На мой взгляд, у людей осталась неосознанная, слепая вера, которая придавала им сил. Я сам вырос в деревне, мой дед был верующим, очень образованным человеком, читал на старомонгольском, и даже в годы репрессий, когда к нему приходили представители исполнительной власти и говорили, чтобы он не молился и убрал алтарь, он все равно не отступил и сохранил свою веру. В период Сагаалгана, я помню, он совершал все обряды, и утром я просыпался под звук его молитв. Это послужило большим толчком для того, чтобы я тоже пошел по пути буддийского учения. Но многие из тех, кто родился в 40-ые и 50-ые годы, получили чисто атеистическое воспитание, рассматривали религию как «опиум для народа». Буддизм был окутан тайной. Я помню, что когда мы находили в руинах храмов остатки статуэток Будды, многие побаивались, непонятно почему, но побаивались.

Вопрос 3. Как происходило возрождение буддизма?

Ответ: Все это происходило революционно, хаотично. Не было определенной системы. В один момент разрешили строить дацаны, учиться в духовной семинарии. Люди делали щедрые жертвования. Буддизм был чем-то честным, правильным по сравнению с коммунистическим режимом. К сожалению, на данный момент мы не можем сказать, что люди обладают светлой верой. Люди приходят к лама не для того, чтобы изменить себя или познать Учение – они относятся к религии как к сфере услуг, с помощью которой решают свои проблемы. У человека, который не обладает нужными знаниями, вера превращается в суеверие. Поэтому Далай-лама в наше время очень большое значение придает образованию, проводит круглые столы и читает лекции по всему миру.

Informátor T

Вопрос 1. Как бы Вы описали положение буддизма в Бурятии в советский период?

Ответ: В отличие от ислама и православного христианства буддизм в Советском союзе в период от 1937 до 1945-1946 года был разрушен полностью. Если православная патриархия и духовное управление мусульман, хоть и были ущемлены и ограничены, продолжали существовать и никогда не прекращали полностью свою деятельность, то институт Хамбо-лам и все 34 монастыря, которые существовали до этого времени на территории республики Бурятия и соседних регионов, были разрушены полностью. Это связано с тем, что буддизм имел относительно небольшое количество последователей.

Частичное возрождение буддийской церкви после окончания Второй мировой войны связано с тем, что у Сталина восстановился оптимизм относительно Азии. Как известно, еще в ленинские времена, когда активную деятельность вел Лев Троцкий, была приоритетной идея мировой революции, и азиатское направление политики считалось очень перспективным. Тогда советские власти с большой надеждой смотрели на Азию и думали о возможном экспорте революции туда, что удалось только частично. Произошла революция в Монголии, позднее в Китае. Потом это направление угасло и только после окончания Второй мировой войны Сталин снова обратил свое внимание на буддийскую Азию. Именно с этим связано частичное восстановление буддизма в тот период. С помощью буддизма он пытался получить доступ к контактам с буддийскими странами. Возрождение буддизма в те времена имело прямую связь с изменениями во внешнеполитической стратегии СССР. Именно этим отличается данный период от девяностых годов, когда возрождение буддизма не было связано с внешнеполитическими факторами. Это был естественный стихийный процесс.

Вопрос 2. Какие процессы были связаны с возрождением буддизма в конце 20 века?

Ответ: Во-первых, это связано с бурным национальным возрождением в буддийских республиках, потому что особенность этнического буддизма в отличие от городского буддизма в европейской части России заключается в том, что этнический буддизм идет рука об руку с национальным сознанием, поэтому очень многие бурятские буддийские лидеры так или иначе являются и национальными лидерами. Этнический буддизм не является какой-то особенностью России и Бурятии в частности – во всех традиционно буддийских странах буддизм выступает как один из маркеров национальности. У нас возрождение буддизма было во многом связано с возрождением национального сознания; буряты осознали, что они буряты и что они, соответственно, буддисты. Долгое время в Российской империи не национальность, а именно религиозная принадлежность, вероисповедание было тем, на основе чего подданные империи категоризировались. Быть православным означало быть русским, быть татаринком означало быть мусульманином, быть буддистом означало быть бурятом или калмыком. И в современном мире наше национальное самосознание и религиозное самосознание очень крепко друг с другом связаны. Буряты нигде так остро не ощущают себя бурятами, как на буддийских праздниках. Для нас буддизм это не просто религия, это часть национального сознания. Везде буддизм очень тесно связан именно с национальной культурой. Это удивительно, но буддизм, являясь транснациональной религией, в то же время по большей части существует в национальных формах. Поэтому отличие девяностых годов в том, что это было стихийное возрождение, связанное с национальным самосознанием, в то время как после Второй мировой войны это было искусственное частичное возрождение под пристальным контролем. КГБ контролировало каждого ламу, все люди, которые ездили в дацан, находились на учете. Можно назвать это контролируемым искусственным восстановлением отдельных институтов, в первую очередь как витрины для зарубежных партнеров.

Вопрос 3. Могли бы Вы назвать возрождение в девяностые годы «народным»?

Ответ: Оно было типично народным. Конечно, были лидеры, потом этот процесс стал контролироваться, но то, что происходило в селах и городах, было бурным всплеском. Люди были заряжены этим энтузиазмом, буддизм для всех был чем-то чистым, чем-то из давнего идеального прошлого. Сейчас все это приобрело зрелую форму, нет уже той эйфории, но зато есть твердое ощущение, что это нужно и важно. Например, в 1992, когда приехал Далай-лама, здесь было сумасшествие полное. Когда он шел по живому коридору, люди плакали, протягивали руки.